250.303/2. Adalék

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

250.303

DANKÓ JÓZSEF

esztergomi kanonok

KÖNYVORNAMENTIKAI KIÁLLITÁSA.

ADALÉK.

BUDAPEST.

M · D · CCC · LXXXII.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

DANKÓ JÓZSEF

esztergomi kanonok

KÖNYVORNAMENTIKAI KIÁLLITÁSA.

ADALÉK.

BUDAPEST.

M · D · CCC · LXXXII.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
DUPLUM VENDITUM
a bibliotheca
MUSÆI NAT. HUNG.
250.303/Adalé
R 1965
ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1952 év D1917 sz.
R 2

Szivesen engedtem az országos könyvészeti kiállitás, elévülhetlen érdemeket szerzett elnöke, m. Ráth György úr felhivásának; hogy műdarabjaim számát, nehány, gyűjteményembe időközben beszerzett tárgyakkal szaporitsam, melyek katalogom szerkesztése és a kiállitás megnyiltának idejében még birtokomban nem levén, róluk emlitést sem tehettem; és igy a kiállitás, az érdeklődő szakértő, műkedvelő s nagy közönség érdekeinek vélek tehát szolgálatot tenni, ha katalogom ez ‚adalék'-jában emlékezem meg róluk.

Ezeknek, úgy a korábban kiállitott daraboknak eredetét, mint a gyűjtés forrását nézve, az egyedül a mű- és könyv-

kereskedések-, s a széltében hirdetett árverésekre vezethető visszа, mert mint katalogom előszavának hatodik lapján kifejtettem: ‚ama barbár szokásnak, mely valamely metszetgyűjtemény gyarapitásáért a legértékesebb könyveket is megcsonkitani nem iszonyodik, esküdt ellene levén, inkább azt tűztem feladataim közé, hogy ott, hol kedvező körülmények engedték és engedik, a megcsonkított müveket is telhetőleg kiegészitsem.‘

Különben az ornamentikai diszitmények gyűjtésének e neme oly régi, mint magának a művészet ezen ágának klassikai kora. Amerbach Bonifácz [† 1562.] Holbein H. barátjának fenmaradt műleltára igazolja, hogy e tudós jogász Holbeinnek e nemü müveit ép oly szorgalmasan gyűjtötte mint festett képeit.

Roethenbeck Mihály, nürnbergi orvos [† 1623.]; valamint az ‚Insignia Bibliopolarum et Typographorum‘ (Nürnberg 1730.) érdemes kiadója Roth-Scholz Frigyes, és a nyomdászat történésze Or-

landi Antonio Pellegrino [Orig. e prog. della Stampa. Bologna 1722.] a nyomdászok bélyegeit nagy gonddal gyűjtötték. Művészi szempontból való méltatásuk azonban a francia gyűjtők szorgalmának köszönhető, köztük első helyen Reynard Ovide alapvető munkájának: ‚Ornements des anciens maîtres des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles recueillis par Ovide Reynard et gravés sous la direction des meilleurs artistes. Paris, 1845. 2. k. Ugyan általa adatott ki a nagyhirü: ‚Album alphabétique de 500 lettres ornées.' Páris, év nélkül. Nagyszerü gyűjteményének pedig, mely Párisban 1846. Február 9-én és május hó folyamán árvereztetvén el, teljes képét nyújtja: Catalogue d'ornements dessinés et gravés par les maîtres des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles en Allemagne, en Italie et en France, prov. du Cab. de M. Reynard. — Végre Brunet J. C.; Didot A. F.; Silvestre L. C.; Carson T. W.; Dibdin T. F.; Humphreys H. N.; Franks A. W.; Ponsonby G.; Lempertz H.; Butsch A.F.;

Hirth Gy. és Hasselmann, e nemben felhalmozott gyűjteményeiknek érdeme az egész tudományos világban tudvalevő.

Nem tűztük ugyan feladatunkul az idevonatkozó irodalmi és műszaki kulturális mozzanatok fényes eredményét s horderejét könnyed vonásokkal csak felületesen is ecsetelni, de megjegyzendőnek véljük, mikép e téren a francia diszkiadások mindenütt kivívták maguk számára a legméltóbb és legnagyobb elismerést, tanúskodván egyszersmind ama hathatós befolyásról, melyet e gyűjtemények reájok gyakoroltak. Vegyük például Yriarte Károly monografiáját: Un Condottiere au XVe siècle. Rimini. Études sur les lettres et les arts à la cour des Malatesta. Paris, 1882. [Kiadta Rothschild J. Nyomtatta Chamerot György] és nyomon szembetünik, hogy e becses kiadványnak gyönyörü ornamentikája egészen az Olasz renaissance idők mintái nyomán készült. Bár tagadhatatlan tény, a fenidézett Reynard szerént is, mikép: ‚Toujours la féconde Allemagne marchait

la première dans la voie des innovations que la France et l'Italie s'appropriaient en les perfectionnant.'

Igazolja ezt Rumohr, az érdemes műtörténész gyűjteményének árverési jegyzéke: Die Kunstsammlung des Fr. C. von Rumohr beschreibend dargestellt von J. G. A. Frenzel. Lübeck, 1846. és hogy többeket elhallgassunk kiváltképen: Weigel R., Kunst-Katalog 1838—66. I. XXXV. és az általa kiadott: Nauman R., Archiv für die zeichnenden Künste, mit besonderer Beziehung auf Kupferstecher und Holzschneidekunst. Leipzig, 1855—70. I—XVI.

Felette nagy értéket képviselt Drugulin készlete is: Verzeichniss von älteren Ornamentstichen aller Kunstschulen, Schreib- und Zeichenbüchern, welche zu den beigesetzten Preisen von dem Leipziger Kunst-Comptoir zu beziehen sind. Lipcse, 1863. E nagybecsü Drugulin-féle készletet a bécsi ‚Museum für Kunst und Industrie' egészben megvette, sőt műtárgyaival szaporitva, felőle egy jegyzéket: Illustrirter

Katalog der Ornamentstich-Sammlung des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie. Bécs, 1871, hét pótfüzetkével 1875—81. adott ki. ‚Besonders lehrreich — irja e jegyzék szerzője dr. Schestag — ist eine Sammlung von beiläufig 15.000 Initialien vom 15. bis 18. Jahrhundert aus deutschen, französischen, italienischen, niederländischen Druckwerken.'

Azon körülményt pedig: mily keresletnek örvendenek az ornamentikai műlapok, legelvitathatatlanabbul begyőzi azon árjegyzék, mely Amsler Herm. után 1881. november 28. Boerner által Lipcsében [Katalog der vorzüglichen Ornamentsammlung aus dem Nachlasse des H. Herm. Amsler]; és Oppermann E. F. után Berlinben 1882. május 15—25-ig Amsler és Ruthardt által megejtett árverésekről tudósit. Egyet emlitünk csak, azt t. i. hogy ez alkalommal Dürer A. ismert, s az úgynevezett halálfőveli czi-[illegible]re, B. 101. mely a Didotféle árverésen 1877-ben 920 frankon kelt el, Berlinben, felpénz nélkül, 1175 markkal fizettetett

meg. Ugyanott Schäufelein ‚Theuerdank'-jából 49 lap kétezer hétszáz tiz markért árusittatott el.

Mily óriási léptekkel emelkednek e graphikus műtárgyak árai, kitünik a legújabb Angol Beckford [Hamilton] és Sunderland [Bibliotheca Sunderlandiana. London, 1882. I—III. G. Norman and Son.] könyvtárak árverési jegyzékeiből. Hogy csak egy példával szolgáljunk, a Hamiltonféle Van Dyk A. arczképei: Portraits des Rois, Hommes et Dames illustres [L. Catalogue of the first Portion of the Beckeford Library. London, 1882. J. Dary et Sons. 201. l. 2742. sz.] melyek a hirneves bécsi amateur Gr. Fries Mórtól 1828-évben száz fonton adattak el, Rothschild E. által most kétezer ötven fonton vásároltattak meg.

Az ornamentikai műlapok tehát a műkereskedésnek igen keresett és becses czikkei, minek oka a naponként szaporodó iparmuzeumok felette erős kereslete, s bármennyire sajnálja is a könyvked-

velő, hogy származásukra nézve a méltán kárhoztatandó könyvcsonkitásokból, épen mint a könyvekből kivágott arczképek, várak és városok térképei is, erednek; mind amellett kénytelenek vagyunk a legyőzhetlen tényekkel megalkudva örvendetesebb tünetnek tekinteni, a mult század elején divatozó szokásnál, midőn az ócska [?] könyvek a zuzdában találták végöket.

Ily viszonyok közt ha már eredeti helyükre vissza nem illeszthetjük, nem marad hátra egyéb mint a gyüjtők szorgalmával megmenteni őket a végenyészettől, tartván isteni Üdvözitőnknek intését:

‚Colligite fragmenta ne pereant!‘

Esztergom, augusztus 20-án 1882.

FRANCIA MŰLAPOK.

LYON.

I, 1—21. Lyon. De Tournes János, 1557.

Bernard Salamon, melléknevén ‚le petit Bernard' által rajzolt, Ovidius Átváltozásaihoz negyvenkét fametszet-kép, melyek alnémet nyelven, következő czim alatt jelentek meg: Excellente figueren ghesneden vuyten uppersten Poëte Ovidius vuyt vysthien bouken der veranderinghē met huerlier bedietsele. Duer Guilliaume Borluit burgheer der stede van Ghendt. VIII. [Vesd össze: R. Weigel's Kunstlager-Katalog. Leipzig, 1840. IX. r. 45. l. 10002. sz.] A képek $5^1/_2$ cm. szélesek, $4^1/_4$ cm. magasak, alakokkal és arabeskidomokkal diszitett kecses szegélyzetbe foglalvák; aranymüvesek és csipkeszövők számára méltán mintákul

ajánlhatók. Lapjaik mindkét oldalon nyomtatottak. Facsimile-ik találhatók Butschnál, Die Bücherornamentik der Hoch- und Spätrenaissance. Leipzig, 1880. II, 25. és 26. tábla. Ugyanezen évről megjelent egy francia, két évvel később pedig egy olasz fordítás, melyek Didot A. F., Catalogue raisonné, I. livres avec figures sur bois. Paris. 1867. CLVIII. n. 522. 3. behatón leiratnak. Jean de Tournes, mint önmagát irja, s kitől kiállitásunknak 14. l. 22. 26. 27. számai származnak, többféle nyomdászjegyeket használt, melyeket Silvestre L. C. [Marques typographiques ou recueil des Monogrammes, Chiffres, Enseignes, Emblèmes, Dévises, Rébus et Fleurons des Libraires et Imprimeurs qui ont exercé en France, depuis l'introduction de l'Imprimerie, en 1470, jusqu'à la fin dū seizième siècle. Paris. 1868.] 187. 8. 9. 190. 1. 411. 539. 661. 883. 4. és 885. számok alatt utánzatban közöl. Jelszava volt: Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

PÁRIS.

II. Páris. De Gourmont Egyed, 1528.

Tory Geofroy rajza. — Czimlap-fametszet. Kerete vizszintes, felső vonalának széles mezején a kölni czimert [intersignium Coloniense] két oroszlán tartja, jobbról és balról pedig két angyal tünik fel, kik E. G. kezdő-betűs pajzsokat tartanak. A négyzetes belső mező mindkét oldalának függőleges kereteiben a sz. család és a három sz. király alakjai vannak rajzolva. A keret alsó vizszintesében a két szarvas által tartott Gourmont-féle czimer fordul elő, hold és három rózsa, fölül a sisakon sz. Mihály kivont karddal. Ettől jobbra és balra egy-egy tábla, melyek héber és görög nyelven a harminczötödik zsoltár [25. v. LXX. Λς] szavait tartalmazzák: ‚Ifjú voltam és megöregedtem: de nem láttam, hogy az igaz elhagyatott, sem hogy az ő ivadéka kenyeret kéregetett volna'; az üres négyzetben ime kettős czim olvasható: ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΕΥΤΡΑΠΕΛΩΤΑΤΟΥ ΒΑΤΡΑΧΟΙ. Ez alatt pedig: Aristophanis facetissimi

Ranae. IV. Egyébiránt Gourmont csak kiadó vala, mert a Cheradam J. által rendezett összes-kiadása Aristophanes komédiáinak, Vidove P. nevezi meg mint nyomdászt. [V. ö. Hoffmann S. F. G., Lexicon Bibliographicum. Lipsiae. 1832. I, 266. 7. Bernard A., Geofroy Tory, peintre et graveur, premier imprimeur royal. Paris. 1865. 256. l.] A keret bal felén Tory monogrammja, az úgy nevezett lotharingiai kettőskereszt látható. Tory-tól, ki földi pályáját 1533-ik évben fejezte be, a 42. és 46. szám alatti műdarabokat mutattuk be; és pedig De Colines Simon nyomdászjegyét, következő nyomtatványból: Galeni || de differentiis Fe-||brium libri duo, Lav||rentio Lavrentia-||no Florentino in-||terprete. [ivr.] 42. sz., és a 46. sz. alatt R. Estienne nyomdászjegyét, a ‚Hebraica, Chaldaea || Graecaque et Latina nomina virorum || mulierum, populorum, fluviorum, montium, caeterorumque locorum || quae in Bibliis utriusque testamenti sparsa sunt, restituta cum interpretatione latina [ivlap kiadás] czimü munkából. Gourmont Egyed 1507-től 1533-ik évig mint

számos görög és héber könyvek nyomtatója és kiadója müködött, s hogy e nemü kiadások Párisban lábra kaptak, kiválólag az ő érdeme. [Lásd Didot F., Typographie, Encyclopédie moderne. Paris, 1877. XXVII, 748. l.] A fent leirt Gourmont-féle czimer facsimile-jét adja Silvestre 826. sz. alatt.

III, 1—5. Páris, Colines Simon. 1532.

Fine Oronce rajza. — Fine Oronce, Orontius Fineus, született 1494-ben Briancon-ban a Dauphinée-ben, meghalt 1555-ben. Több latin nyelven irt mathematikai munkák szerzője, melyek Niceron J. P., Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la républ. des lettres. Paris. 1738. XXXVIII. 184. k. és Brunet J. C. által ‚Manuel du libraire'. Paris, 1861. II, 1260. 1. soroltatnak fel, De Colines S. párisi könyvkereskedő és nyomdász [1520—1546.] számára készitett nagy számú becses könyvdiszitési rajzokat. Következő öt darab legnevezetesebb munkájából ‚Protomathesis'-ből való.

1. A czimlap-fametszet egy a francia renaissance stilben tartott architektonikus keret. A kapuivezet mezején Heraklesnek a lernaii kigyóval vivott küzdelme van ábrázolva, alatta e jelmondattal: Virescit vulnere virtus. Középen következő czim: Orontii Finei Delphinatis liberalium disciplinarum Professoris regii Protomathesis: Opus uarium, ac scitu non minus utile quam iucundum, nunc primum in lucem foeliciter emissum. Cuius index uniuersalis, in uersa pagina continetur. Parisiis anno 1532. ivr., mely mü felől Maittaire M., Annales Typographici. Hagae-Comitum. 1719. II, 768. röviden emlékezik meg. Fine nem elégedett meg a rajz alapján olvasható hexameterrel: ‚Hunc Author proprio pingebat marte figuram', hanem a lap hátulján következő tartalomjegyzék után még megjegyezte: Quae quidem omnia decentibus figuris, ab ipsomet authore depictis annotamentisque marginalibus, et proprio singulorum indice, sunt illustrata. Multa cauillari promtius est, quam aemulari. E czimlap monogrammja bizony-

nyal azon művészre vonatkozik, ki a rajzot fára metszette, mivel Fine alkotásait saját neve kezdőbetűivel O. F. szokta ellátni. [V. ö. Nagler G. K., Die Monogrammisten. München. 1871. IV, 243. 857—801. 2619.]

2. Fine arczképe, az átellenében álló egy földgömbre mutató Uraniával. Az igen csinosan ‚manière criblée' modorban kidolgozott háttérben két angyal tartja a Dauphinée czimerét. A keret körivén olvasni: Typus universi Orbis. Hátulján van Morrhy des Champs G. párisi könyvkereskedőnek [1530—1532] ajánlata: in operis commendationem Epigramma, meglehetősen középszerü, azon kor izlésének megfelelő bombastikus versekben.

3. Egy hydraulikus órának leirása, mely egy csigakúthoz hasonlit, e körirattal: Tempora labuntur more fluentis Aquae. A felső szélén mathematikai műszerek láthatók, s az alsó czimlapocska O. F. monogrammot viseli.

4. Egy nagy alfabetnek C. D. F. H. I. M. N. O. P. Q. R. V. betüi. Lombok, virágok, delphinek képezik kiválólag a diszitményt.

A Q kezdőbetü szükebb értelemben vett hazájának, a Dauphinée-nek, czimerpajzsát tartalmazza, O pedig saját arczképét és névjegyét. Facsimile Butsch-nál II. 9. 10. t. található. Kedvencz diszitményei a delphínek és a Dauphinée czimere monogrammjával, egy gyakorta alkalmazott diszitménykereten, is előfordulnak. A liliomvirágot delphinekkel ábrázoló czimert két delphinalakban végződő sirén tartja.

5. A C. D. D. E. F. H. I. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. Z. kezdőbetüi egy valamivel kisebb alphabetnek, a gyermekvilágból vett képekkel, félreismerhetlenül utalnak Holbein befolyására, de kivitelben még is a finomságot, valamint a humort a compositióban nélkülözik.

IV, 1. 2. Páris, Desbois Vilmos, 1564.

1. Szép nyomdászbélyeg: a figuralis és növényzeti diszitménynyel ékesitett tojásdad cartouche-ban, két álló oroszlán tartja a C. G. monogrammal jegyzett czimerpajzsot, ámbár a nyomdászbélyeg alatt: Parisiis, M. D. LXIII. Apud Guilelmum Desbois,

sub Sole aureo via Jacobaea világosan olvasható. Mint a monogramm kezdő betüi mutatják, ez Guillard Sarolta-é, a hires párisi nyomdász Rembolt B. özvegyeé volt [1491—1518.]. Később Chevallon Claude [1542—1556.] használta; végre Desbois. Facsimile-i Silvestre 226. 729. sz. a. eredeti nagyságban pedig 1229. sz. a. kissebb alakban Butsch-nál II. 38. t. találhatók. A mester ismeretlen. Desbois, ki Desboysnak is iratott és nyomtattatott, Merlin Vilmossal és Nivelle Sebestyénnel üzlettársak valának, közös nyomdászjegyük 57. sz. a. volt kiállitva.

2. Az A. B. C. D. E. G. H. I. L. M. N. kezdő betük, kétfélék a nagyobbak és kisebbek, O. P. Q. R. S., kétfélék nagyobbak és kisebbek, V. Z., mint az 52. sz. alatt előforduló Estienne R. félék hasonló diszitménynyel birnak.

V. Páris. Richer István, 1613.

Richer István nyomdász bélyege, egy tölgy a viharban e jelmondattal: ‚agitata viresco'. Rézbe metszett e czim alatt: Oeuvres

de Me Lovis Charondas le Caron Jvriscons. Parisien. Tome Premier. Contenant les Quatre Liures des Pandectes ov Digestes dv droict Francois et les Commentaires svr la covstvme de Paris. Le tout corrigé et augmenté. Ivr. Hátfelén a szerző arczképe Isac Jaspartól művészileg metszett, e felirattal: Louys Charondas le Caron Jvrisconsvlte Parisien en l'an de son age LXXVIII. Ezalatt következő dystichon d'Amboise Fr. igazságügyi tanácsos és kir. ügyésztől:

‚Si placet Vraniam, Phaebumque et Pallada pingi,
Haec reddet ternos vna tabella deos.
Imo cum Musis, Phoeboque, et Pallade recti
Consultam haec reddet picta tabella Themin.‘

Franc. Ambosius J. C. et libellorum supplicum in regia Magister. Jaspar Isac fecit. 1613.

Charondas L. [1538—1617.] sok nagyrabecsült jogi munkák szerzője volt. L. Struve B. G., Bibliotheca juris selecta. Jenae, 1705. 18. 30. l. A szellemes férfiú arczképe a felfogás nagy elevenségéről és virtuos kivitelről tanuskodik.

NÉMET MŰLAPOK.

NÜRNBERG.

VI, 1.2. Nürnberg, Dürer Albrecht, 1526.

Erasmus Roterodamus arczképe, rézmetszetben, fol. [Bartsch Ad., Le peintre-graveur. Leipz. 1866. VII, 114. 107. sz.] Fölül balra Pirckheimer B. egy táblán latin és görög felirat nagy betükkel: Imago. Erasmi. Roteroda-‖mi . ab . Alberto . Dvrero . ad. ‖ vivam . effigiem . deliniata. ‖ ΤΗΝ . ΚΡΕΤΤΤΩ . ΤΑ. ΣΥΤΤΡΑΜ. ‖ ΜΑΤΑ. ΔΕΙΞΕΙ. ‖ MDXXVI. ‖

Régi éles lenyomat, a két liliomos koronás paizs viznyomattal. [V. ö. Hausmann B., Albrecht Dürer's Kupferstiche, Radirungen, Holzschnitte, Zeichnungen unter Berücksichtigung der dazu verwandten Papiere und deren Wasserzeichen. Hannover. 1861. 38. l. 11. sz.]

Pirckheimernek, az ábrázolt tudós és a művész közös barátjának görög toldaléka: ‚jobb képet művei nyujtanak', az arczképhez igen becses kiegészitőül szolgálnak; s valóban megérdemli a rajz a magának az embernek is élettörténetéből meritett commentárt, mi a tudós férfiaknál szoros kapcsolatban áll azok irataival.

Dürernek Erasmusképe azért tünik fel fontosnak, mivel a művész naplója, valamint Erasmus és Pirckheimer között folytatott élénk levélváltás 1522—27 évekből, sőt Dürer halála utáni időkből is, e rajznak nem csak eredete és keletkezése, s a készitésének módja felől értesitnek; hanem azért is, mert kétségbevonhatlanul begyőzik, mily nagyra becsülte Erasmus Dürert és művészetét. E levelezések nemcsak felette érdekes lélektani tanulmány-anyagot nyújtanak, hanem Erasmust is az igaztalan vádak alól részben felmentik.

Dürer Erasmussal 1520-ban Brüsselben ismerkedett meg. Németalföldi utjának naplójában következőket irta: ‚Erasmo Roterodamo habe ich auch ein Passion ge-

schenkt' — ‚Ich hab den Erasmus Roterodam noch einmal conterfet' [Campe Fr., Reliquien von Albrecht Dürer. Nürnberg, 1828. 91. l.] Heller F. [Das Leben und die Werke Albrecht Dürer's. Bamberg, 1827. II. 1, 524.] megjegyzi: ‚früherhin geschah dieses wahrscheinlich zu Nürnberg, da sich Erasmus dort 1518. aufhielt.' Ez azonban nyilván helytelen, Erasmusnak 1518-ik évi levelezéséből kitünik, hogy ez év augusztus havában történt rövid tartamú baseli látogatásán kivül, majd az egész éven keresztül Belgium, Antverp, Brüssel, Louvain és Liége városaiban tartózkodott. Brüsselbe 1520. augusztus 27-én érkezett. 1522-ik év julius 19-ről irja Pirckheimernek: ‚Durero nostro gratulor ex animo. Dignus est artifex qui numquam moriatur. Coeperat me pingere Bruxellae: utinam perfecisset. Nos eodem in stadio fuimus, quo ille, malo ex re nihili orto.' ‚Dürert szivemből üdvözlöm. Oly müvész ez, ki megérdemli a halhatatlanságot. Brüsselben kezdé meg arczképemet rajzolni, bár csak befejezte volna. De mindketten gyengélkedtünk egy nem nagy

jelentőségü bajban.' [Ep. DCXXXI. Bilibaldo suo. Le Clerc-féle kiadás: Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia. Lugduni Batavorum. 1703. III, 721.] Erasmus ekkor ötvenharmadik évében volt s ez időben Kratzer Miklós csillagászszal gyakran találkozott. Hausmann [f. i. m. 39. l.] Bonnban a Wolff-féle gyüjteményben rézmetszetünknek egy példányát látta, melyen Kratzer latin feliratban megjegyzé, hogy azon alkalommal, midőn Dürer Erasmust rajzolta, jelen vala.

Erasmus ugyan azt irja: ‚coeperat me pingere Bruxellae.' Azonban itt egy metszet számára készülő rajzzal van dolgunk. ‚Pingere' itt annyit tesz mint a kép feliratán a ‚delineare'. Hosszas magyarázatot igényelt volna, ha Erasmus a rajznak közelebbi czélját, melyre készült, kifejteni akarja. De azon időben ‚pingere' kifejezés használtatott széltében ‚delineare' helyett. Igy Holbein-nek Erasmusképe, melyet XVII. sz. 1. 117. l. alatt kiállitottunk, az aláirásban, ‚picta tabella' neveztetik [L. 117. l.]; és az új latin költő vandeuvre-i Bourbon Miklós, Holbein

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1520

H.-nak bibliai képeiről, melyeket 11. sz. a. bemutattunk, ezt irja: ‚nam tabulam si quis videat quam pinxerit H. Holbius.' [Nugarum l. VIII. Par. 1533.] Szerencsére Dürernek rajza fentartatott napjainkra. A Gigoux-féle gyüjteményben őriztetik. Ephrussi Károly [Albert Dürer et ses dessins. Paris. 1822. 277. l.] a következő magyarázattal adta ki: ‚Le savant humaniste, vu en buste, se présente de face, coiffé d'un bonnet carré d'où s'échappent quelques cheveux frisant sur les tempes, vêtu d'un manteau à collet montant; figure amaigrie et calme de penseur, les yeux fatigués, mi-clos, comme dans la gravure de Dürer et le portrait d'Hans Holbein; bouche fine animée d'un léger sourire sceptique et désenchanté; en haut, 1520. au-dessus de ces mots de la main de Dürer: Erasmus fon Rottertam.' [278. 9. l.] Mi kétségünk sem lehet, hogy a ‚collection de M. Jean Gigoux' kézrajza hiteles, azonban Ephrussi leirása minden más csak nem tökéletes, a szerzemény forrása, nagysága, papirja és a kivitel neme felől sajnos de semmit sem tudhatunk meg. Dürer kézrajzainak az a

sajátságuk, hogy mint műdaraboknak önmagukban is tulajdon létalapjuk van, és igy az itt kisebb méretekben közlött alak is azon benyomást teszi, hogy elkészülvén, a művésznek semmi további czélja vele nem vala. Erasmus ezután még több izben találkozott Dürerrel és meg is ajándékozta. ‚Mehr hat — irja Dürer naiv-ul naplójában — mir herr Erasmus geschenkt ein Spanioleins Mentelle, und 3. Conterfetisch Mann.' [T. i. arczképek. Campe, 83.] És ismét nem feledkezik meg Dürer feljegyezni: ‚Item einmal mit dem Franzosen [Frans P. antverpi bányatiszt] gegessen, zweymel mit der Hirschvogel Fritzen, und einmal mit meister Peter Secretary, do Erasmus Roderadamus auch mit ass.' [Campe, 116.]

1521-év julius hó 12-én pénteken indult Dürer Brüsselből hazafelé Nürnbergbe. Erasmus Dürert nemcsak barátainak körébe számitotta, hanem e viszonyát ápolta is. Pirckheimer volt köztük a közbenjáró, kivel Erasmus sürün levelezett. E levelezésben 1522-ik évtől fogva Dürer felől igen gyakran és legmelegebben tétetik említés.

Dumesnil M. J. érdeme, Histoire des plus célèbres amateurs étrangers espagnols, anglais, flamands, hollandais et allemands et de leurs relations avec les artistes. Paris, 1860. V, 392. l. e levelezést terjedelmesen felhasználni; melyet követve Grimm H., Über Künstler und Kunstwerke. Berlin, 1867. II, 135. ugyanazt tárgyalta. Igyekeztünk ez anyagot szaporitani, mert kivánatosnak látszott, hogy e barátságos viszony alaposan megismertessék. Távol attól hogy igénylenők az érdemet, e képnek eredete, kivitele és értéke körüli kérdést E. által kimeriteni, Erasmus leveleinek Clerc J. kiadása után [III-ik kötet: Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia emendatiora et auctiora. Lugduni Batavorum. Cura et impensis Petri van der Aa. 1703.] e levelezésnek ide vonatkozó helyeit csoportositjuk.

1. A képnek története következő. Julius 19-én 1522-ik évben [Ep. DCXXXI. III, 721.] azt irja Erasmus Pirckheimernek, mennyire óhajtotta volna, hogy Dürer azon arczképét, melyet Brüsselben megkezdett, befejezte legyen. Massys Quintin Eras-

must már korábban festette More T. részére. Ugyanezen festő 1519-ben, Antverpben a tudós arczképét fémbe öntötte. ‚Unde irja Erasmus 1528. márczius 29ⁿ kelt levelében Botteus Henriknek, statuarius iste nactus sit effigiem mei demiror, nisi fortasse habet eam, quam Quintinus Antuerpiae fudit.‘ [Ep. DCCCCLIV. III, 1073.] A következő év vége felé, november 21-én 1523-ban, kérdést intéz Erasmus Pirckheimerhez, mi történt a hihetőleg Q. Massys után ólomba öntött éremmel, melyet neki tréfából küldött. ‚Misi plumbeam imaginem, videlicet ineptiens apud amicum. Cupio scire, de ea quid sit actum.‘ Az utóiratban Dürer üdvözletét viszonozza. ‚Resaluta nostrum Apellem.‘ [Ep. DCLIX. III, 773.] Több levél hiányzik, nevezetesen Pirckheimer válaszai Erasmus kérdezősködéseire, és nem tudjuk pontosan meghatározni, ha Dürernek magának kellett-e Nürnberg-ben a megküldött minta után új emlékérmet készíteni? vagy Pirckheimernek egy ottani fémöntőnél szorgalmazni. Dumesnil az első feltevés mellett nyilatkozik: il paraît que vers

la fin de 1522 Dürer dont le génie était universel, avait se résolu de fondre un buste ou médaillon d'Erasme. [V, 393. Csatlakozott e nézethez Eye A. is, Leben und Wirken A. Dürer's. II. kiadás. Nördlingen, 1869. 532. l.] Elég arra hogy további értesülés után a felől meggyőződve legyünk, mikép Dürer ezen ügybe bizonynyal közelről volt érdekelve. Január 9-én 1524-ik évben [nem pedig 1523-ban mint a leydeni kiadás, Ep. DCXLVI. III, 744. helytelenül keltezi, különben sem levén ez benne az adatok körül való egyedüli tévedés] válaszol Erasmus Baselből Pirckheimernek a mult év végéről hozzá intézett levelére, melyben ez a maga, s illetőleg Dürer itéletét a kérdésben forgó érem öntvényéről közli, egyszersmind kellett emlitenie azt is: hogy Lee Ede az angol iró, Erasmusnak fő ellenese [V. ö. Burigny L., Das Leben des D. Erasmus. Halle, 1782. Henke H. kiad. I, 362. II, 167.] Nürnberg-ben létekor Dürer müvészete felől kedvezőtlenül nyilatkozott. Erasmus Pirckheimernek az érem felőli itéletét osztja, Dürert pedig szivélyesen

üdvözli, szerencsét kivánván neki, hogy a nürnbergi hasonlón az egykori müvész Apelleshez, a maga csizma dia-kritikusát megtalálta. ‚De fusili Erasmo recte conjecturas. Felicius provenire solet ex materia cupro stannoque temperata: Et Terminus qui a tergo est, obstat quo minus facies feliciter exprimatur. Id velim illos tentare. Gaudeo Durero nostro contigisse sutorem suum, cui ex me multam dices salutem.' E levél, úgy látszik, nem érkezett cziméhez, mert már a következő február 9-én ismétli Erasmus az elébbinek tartalmát, azonban körülményesebben fejezi ki magát az óhajtott érem elkészitése érdemében. ‚Prioribus literis tuis, biztositja, jam respondi, quibus nunciabas Leum adesse, ac de Dureri tabulis censuram egisse. An meas acceperis, non satis quivi ex tuis literis intelligere .... De fusili Erasmo scripseram, ex quo conjicio, literas eas non fuisse redditas. Si artifex quispiam plumbeum archetypum expresserit purgatis angulis, felicior esset fusio. Deinde materia mixta ex aere et stanno felicius reddit imaginem. Postremo, si solus Erasmus absque Termino

funderetur, opinor melius cederet; nam densitas saxi et aggeris, qui est a tergo obstat quo minus bene reddatur facies et collum. Licebit utrumque experiri. Si bene cesserit, fundat ac vendat bono suo. Si mihi miserit aliquot exemplaria felicia, quae donem amicis, numerabo quod volet.' [Ep. DCLXIX. III, 782. 3.] Erasmus még mindig bizonytalanságban levén az érem sorsa felől, ismételi ohajait és erre vonatkazó utasításait 1524-ik év junius 3-ikáról, megemlitvén, hogy egy nem mindennapi müvész, — ez Holbein H., nevét elhallgatja — kétszer festette őt le. ‚Arbitror, mondja, omnes epistolas tuas mihi bona fide redditas, quarum nulla non fuit jucundissima. De meis dubito: nam de prima imagine aenea mihi reddita, scio me bis scripsisse .... Quidam putant, fusionem felicius eventuram, si Cyprio aeri misceatur stannum, ex quali materia funduntur campanae. Est et aliud remedium si caput Termini vertatur ad latus: nunc utrique respondens densitas facit, ut vultus minus feliciter reddatur. Est insuper et ars contrahendi imaginem: sed longum id est, et laboriosum:

si excipiatur argilla incluso circulo aereo, deinde siccescat, idque fiat saepius, tandem ex argilla excipiatur plumbea. Id commodius fieret si haberetis fontem. Is est in plumbo, sed apud artificem: quanquam is pollicitus est, se mihi illum redditurum: nam habuit ex me supra triginta florenos operae suae pretium. Tantum idem habuit pro pictura. Et rursus nuper misi in Angliam Erasmum bis pictum ab artifice satis eleganti. Is me detulit pictum in Galliam.' [Ep. CCCXXVII. App. III, 1703. 4.] Ugyazon időben fejezte be a nürnbergi mester barátjának Pirckheimernek arczképét. A tudós ekkor a rézmetszet [B. 106.] aláírása szerént ötvenhárom éves vala. E kép realistikus felfogású, melynek erélyes arczvonásai és okos szemei a müvelt patricziust, ajkai ellenben a derült kedélyü életembert jellemzik. Pirckheimer sietett ezen arczképet Erasmusnak megküldeni, az érmet, mely arczképét ábrázolá, egy gyürüvel már korábban juttatván barátjához. Erasmus 1525-ik év január 8-ikáról kelt válaszában [Ep. DCCXVII. III, 847.] örömét fejezi ki efölött, s felhasz-

nálja az alkalmat rég táplált óhajtását ismételve kifejezni: hogy Dürer a nagy müvész, Brüsselben felvett szénrajza és a bronz-érem segélyével, emlékezete után készitené el képét, akép alakitván őt mint Pirckheimert, kit kissé köpczösnek ábrázolt. ‚Accepi, értesiti Pirckheimert, meum Bilibaldum, primum fusilem, cum annulo et literis nunc etiam pictum ab Apelle. A Durero cuperem pingi; quidni a tanto artifice? Sed qui potest? coeperat Bruxellae carbone, sed jamdudum excidi opinor. Si quid ex fusili et memoria sua potest, faciat in me, quod in te fecit, cui addidit aliquid obesitatis.‘ Pirckheimer még nem válaszolt Erasmus e levelére, midőn ez még ugyanazon év február 5-ikéről kelt levelében Pirckheimer ajándékairól ismételten megemlékezvén irja: hogy Dürer igen szerencsés kezével eltalált képét Bilibaldnak szobája falára függesztette, ezzel szemközt pedig ennek arczkép-érmét helyezte el, olykép hogy bárhova tekintene is, Bilibald folyton szemei előtt lebeg, nem is feledvén el Dürerhez sokszoros üdvöz-

letét kifejezni, mit ugyanezen év april 9-ről kelt levelében [Ep. DCCXLI. III, 857.] ismétel. ‚Annulum et fusilem Bilibaldum, mox et pictum felicissima Dureri manu, accepi. His utrumque cubiculi mei parietem ornavi, ut quocumque me vertam, obversetur oculis Bilibaldus . . . Durero salutem plurimam.‘ [Ep. DCCXXIX. III, 849.] A tudós és a művész közös barátjának Pirckheimernek később értesitnie kelle Erasmust, a Dürer kezéből kikerülendő arczképének haladása felől, mert Erasmus augusztus 28-án reményét fejezi ki, hogy azt Dürernek, az apellesi művészet fejedelmének, művész kezeiből meg fogja kapni. ‚Saluta, irja, Durerum artis Apelleae principem . . . . Exspectamus Erasmum illa felicissima Dureri manu pictum.‘ [III, 887.] A következő év 1526. közép fele körül, végre a rég óhajtott kép birtokába jutott.

Dürer, humanista barátjának és tisztelőjének lényét ügyesen fejezte ki metszetében. Benne Erasmus otthonának csendélete tárul fel szemeinknek, iróasztala mellett kedvencz tárgyaitól környezve, munkájának irásával foglalkozik. Semmi nyoma itt az erély-

nek vagy izgalmasságnak, minden a fontoló, megfigyelő, elleneseinek szavait mérlegelő, számító emberre mutat. Szorosan zárt ajkai a világ megvetésére vallanak, s mégis a száját körüljátszó egy vonás a világ iránti szeretetet árulja el. Az asztalon álló, tavaszvirágokkal tölt edény költőiséget kölcsönöz az egésznek. A kivitel finomsága átalában csudáltatik.

Mennyire tudta Erasmus e képnek művészi és emberi momentumait méltányolni, 1526-ik év julius 30-ról kelt és Pirckheimerhez intézett leveléből [Ep. DCCCXVII. III, 944.] tünik ki. Mi módon köszönjem meg Dürernek — irja levelében — ez foglalkoztat engem, örök emlékezetre méltó ő. Ha általa készitett arczképem némileg nem hasonlit, nincs rajta mit csodálni, hisz nem vagyok többé ugyanaz, ki öt év előtt voltam; és most egész sora következik a bajoknak, melyek Erasmus vonásait megváltoztaták. ‚Alberto Durero quam gratiam referre queam, cogito: dignus est aeterna memoria. Si minus respondet effigies, mirum non est: non enim sum is, qui fui ante annos quinque. Jam fere biennium est, quod

sub Februarium laborans calculo sic concussus sum vomitionibus, ut ex hoc tempore semper decreverit corpusculum, quod ante solet post morbum sarciri.' Erasmus később [1528.] még kevesebb hasonlatosságot talált a képben. [Ep. DCCCCLIV. III, 1073.] Dürer felfogása, Holbein H. hagyományos vonásaival kétségtelenül nem egyez, a müvész mint rézmetsző hihetőleg szabadabb játékkört engedett képzeletének semmint ez az arczkép-festőnek megengedhető vala. Egyébként bármennyire függjön is az arczképek értéke, történelmi szempontból nézve, azoknak hüségétől, és kell hogy függjön is, különben tárgyilag bizonytalan birtok lenne csak, mindamellett a leghiresebb arczképek megitélése körül oly szétágazó nézetek észlelhetők, hogy ez irányban mint bárhol inkább alkalmazható Terentius [Phormio II, 3, 445.]: ahány ember annyi nézet, quot homines tot sententiae!

Erasmusnak Dürer iránt táplált tisztelete nem változott a müvésznek, már 1528-ik év april 6-án bekövetkezett sajnálatos haláláig sem, sőt azon tulra is terjedt. Pirckheimer

Erasmus szavaival kapcsolatosan, szivére kötötte, Dürernek egy maradandó emléket szentelni. Erasmus 1527-ik év october 19-én azt válaszolja, hogy ő maga is azon van mikép hirneve emeltessék, mindamellett szivesen fogadta, hogy evégett megkerestetett. ‚De Alberti Dureri nomine celebrando mea sponte cogitabam. Tamen admoneri gratum est.' [Ep. DCCCCV. III, 1028.] Pirckheimer, úgy látszik, rosz hireket küldött Baselbe Dürer állapota felől, mire Erasmus 1528-ik év elejéről válaszolván igy ir: [Ep. MVI. III, 1139.] Dürer balsorsát felette sajnálom. Azt hiszem, hogy olvastad a helyet, mely felőle szól. Most az egész irat kész. Talán úgy fog neked látszani, hogy igen tömör rövidséggel jártam el. De nem találtam más alkalmat és azon hiszemben vagyok, hogy e könyvecske, bármint legyen is, leginkább fog kézről kézre vándorolni. ‚Dureri vicem vehementer doleo. Arbitror te legisse locum, in quo mentionem illius facio. Totum Opus nunc absolutum est. Fortasse dices esse coactius. Fateor sed non dabatur alia occasio, et arbitror eum libellum, qualis

qualis est, maxime volitaturum per manus hominum.' Végre Dürer halálát jelenti Pirckheimer, mire Erasmus 1528-ik april 24-ről [Ep. DCCCCVII. III, 1075.] ezt válaszolja: Miért siratnók Dürer halálát, midőn mindnyájan halandók vagyunk? Könyvecském az ő sirirata. ‚Quid attinet Dureri mortem deplorare, quum simus mortales omnes? Epitaphium illi paratum est in libello meo.'

Már Sincerus Theophil [az ezen álnév alatt rejtező polygraphus Schwindel G. J.] figyelmes lett ez epitaphiumra [Sammlung von lauter alten und raren Büchern. Frankf. 1733. 348. l.]. A Froben J. által 1528-ban nyomtatott könyvben: Dialogus de recta latini graecique sermonis pronuntiatione, auctore Desiderio Erasmo Roterodamo található. A Kolophon után [L. Panzer, Gy. W., Annales Typographici. Nürnberg, 1798. VI, 263. 689. sz.] itélve már márczius hóban készen volt, azonban Pirckheimer a Dürerre vonatkozó ἐπιτάφιον korábban kaphatta meg, erre utal Erasmus megjegyzése ‚az irat most már teljesen kész'.

Erasmus neve Dürerével annyira szoros kapcsolatban van, hogy ennek különleges igazolására a humanista által barátja epitaphiumának vallott iratát [a leydeni kiadás szerént I, 928. k. l.] közleni érdemesnek véljük: ‚Leo: De scribendo videor mihi propemodum satis instructus. Ursus: Unum illud addam haec ita tradenda pueris, ut se ludere putent, non studere. Quidam enim haec tanta docent acerbitate, ut pueri prius discant odisse literas quam nosse. Ad haec juvabit ad picturam interim nonnihil exerceri puerum, ad eam artem plerique sua sponte feruntur, dum gaudent et exprimere quod agnoscunt, et agnoscere quod ab aliis expressum est. Ut autem qui Musices periti sunt, rectius pronuntiant etiam non cantantes: ita qui ducendis in omnem formam lineis digitos habent exercitatos, mollius ac felicius pingent literas. Si quid super his exquiras subtilius exactiusque, folytatja, exstat liber Alberti Dureri, Germanice quidem, sed eruditissime scriptus, in quo priscos hujus artis heroas imitatus, nominatim Pamphilum natione Macedonem, cum

omnium literarum, tum Geometrices et Arithmetices egregie peritum. Nam sine his disciplinis artem absolvi posse negabat: ad haec, Apellem, qui et ipse ad Perseum discipulum de arte sua conscripsit, multa praeclare tradit de mysteriis graphices, ex Mathematicorum petita disciplinis, et in his non pauca de figuris elementorum ac ductibus symetriaque literarum. Leo. Dureri nomen jam olim novi, inter pingendi artifices primae celebritatis. Quidam appellant horum temporum Apellem. Ursus. Equidem arbitror, si nunc viveret Apelles, ut erat ingenuus et candidus, Alberto nostro cessurum hujus palmae gloriam. Leo. Qui potest credi? Ursus. Fateor Apellem fuisse ejus artis principem, cui nihil objici potuit a caeteris artificibus, nisi quod nesciret manum tollere de tabula. Speciosa reprehensio. At Apelles coloribus, licet paucioribus minusque ambitiosis, tamen coloribus adjuvabatur. Durerus quanquam et alias admirandus, in monochramatis, hoc est nigris lineis quid exprimit? umbras, lumen, splendorem, eminentias, depressiones: ad haec

ex situ, rei unius non unam speciem sese oculis intuentium offerentem. Observat exacte symetrias et harmonias. Quin ille pingit, et quae pingi non possunt, ignem, radios, tonitrua, fulgetra, fulgura, vel nebulas, ut ajunt, in pariete, sensus, affectus omnes, denique totum hominis animum in habitu corporis relucentem: ac pene vocem ipsam. Haec felicissimis lineis iisque nigris sic ponit ob oculos, ut si colorem illinas, injuriam facias operi. Annon hac admirabilius, absque colorum lenocinio praestare, quod Apelles praestitit colorum praesidio? Leo. Non arbitrabar esse tantum eruditionis in arte pingendi, quae nunc vix alit artificem. Ursus. Non novum hoc est, insignes artifices tenui re esse. At olim inter artes liberales numerabatur graphice, nec hanc discere licuit nisi claris, mox honestis quidem concessa, caeterum vetitum ne servitiis traderetur. Principum est ignominia, non artis, si caret suis praemiis.'

Erasmus mint autodidact a szó szoros értelmében, e művében átalában a művészet érdeme, különösen pedig Dürer művészeté-

nek jellességei felől tüzetesen nyilatkozik. Itt kifejezett nézeteit bizonynyal inkább a reflexió semmint a mély, s a kedélyből indokolt müvészi felfogás elsajátitása érlelte meg benne. Lett legyen azonban bár miként, Erasmus szavai nevezetesek maradnak mindenha. Párbeszéd alakjába öntvék s azon észlelettel indulnak meg: mi finom és emberi módon kellessék a fiúkat irni tanitani, ehez kiválólag a rajzolás tanulása, mint amely iránt természettől fogva hajlammal birnak, ajánlatos. Aki ebben közelebbről kiván okulni, annak Erasmus Dürer A. tudós utasitását: Vnderweysung der Messung, mit dem Zirckel vnd richtscheyt, in Linien Ebnen vñ gantzen Corporen, minden alkalommal ajánlja, mert a müvész e könyvében [megjelent I. 1525. II. 1538.] a görögök nagy mestereit utánozza, a betükről és jelekről szóló tan pedig oly szellemes amily alapos. Ezért neveztetik D. napjaink Apellesének, s ha ez élne mint szerény és igazságos ember Dürernek adna maga előtt elsőbbséget. Most Erasmus imez állitását behatón indokolja, s bizonyitékai e tételben

kulminálnak: sokkal nehezebb csupán vonalokkal, mint Dürer tevé, szinek csábító hatása nélkül, a dolgokat, melyek érzékités alá nem esnek, alakitani. Végezetül megczáfolja az ellenvetést, mintha a rajzolás művészete nem lenne fontos, hiszen azt is, ki gyakorolja, alig képes táplálni. Ezen helyen kifejezett nézetek kellően jellemzik azon nemét a tiszteletnek, melylyel a methodikája által oly ridegnek látszó Erasmus, Dürer iránt, kinek befolyása alól senki sem menekedheték, viseltetett.

A kivitelben nagy szorgalmat tanusitó metszet jelessége akkor tünik fel leginkább, ha a 2. másolattal összehasonlittatik e kissebb alak [11 × 14 szemben az eredetinek 19 × 25 cm.-vel] az utánzásban [Heller, 1052. b.] minden báját, mely az eredetiből a szemlélő elé sugárzik, elvesztette, maga a lap felirata is kegyetlenül megcsonkittatott, mindamellett e hamisitásban sem hiányzik Dürernek ügyetlenül utánzott monogrammja.

Már Hüsgen H. S. [Raisonnirendes Verzeichniss aller Kupfer- und Eisenstiche

so durch die geschickte Hand A. Dürer's selbst verfertigt worden. Frankfurt. 1778. 41. lapján], e metszetet ritka és becsesnek jelezi; Frauenholz mégis 1795. October 26-án 28. sz. 4. l. mint hirdeté, Dürer legszebb és legritkább arczképeinek árverése alkalmával, egy igen szép lenyomatot csak nyolcz forint és nyolcz krajczárért adta el!

E században azonban ára folyton emelkedett. Igy például, hogy nehány példányát emlitsük, Debois M. F. mükedvelőnek 1843-ban, Párisban tartott árverésénél 110 frank volt a vételár, Rumohr után tizenkilencz tallér folyt be. [C. F. L. von Rumohr. Kunstsammlung. Lübeck, 1846. 290. sz. 14. l.] Drugulin W. E. átalános arczképkatalogjában [Leipzig, 1860. 5419. sz. 203. l.] ugyanazt 70 tallérral jelezte. A Brentano-Birkenstok A.-féle árverés alkalmával e műlapot a müncheni mükereskedő Aumüller 380 forintért vásárolta meg. [Catalogue. Frankf. 1870. 253. sz. 24. l.] A hires amateurnek marchese Durazzo Jakabnak példánya, 1872. november 19-én

475 forint, mint legtöbbet igért összegért engedtetett át. [Katalog von Gutekunst H. G. Stuttgart. 1872. 1489. sz. 180. l.] Liphart K. E. [Katalog Leipzig. C. G. Boerner. 1876. 45. l. 476. sz.] 600 markot kapott érte; Firmin Didot hagyatéka pedig [Catalogue des dessins et estampes. Paris, 1877. 38. l. 271. sz.] nyolczszáztiz frankot.

VII. Schäufelein Hans.

A Schedel-féle könyvtár jegye. [Passavant J. D., Le peintre-graveur. Leips. 1862. III, 238. 172. sz.] Fametszet, 16×21 cm. Ivr.

Egy német renaissance-stilben tartott kapuban a Schedel család mesterileg metszett czimerét ábrázolja: pajzsán egy szerecsen félalakban karok nélkül, fejének kondor hajzatán koszorú, fölötte sisak, melyen ismét a karok nélküli szerecsen alakja tünik fel. Schedel Hartmann [1440—1514.] Nürnberg város főorvosa és történetirója, Winckelmannak legkorábbi elöhirnöke [V. ö. Jahn O., Aus der Alterthumswissenschaft. Bonn. 1868. 348. l.] világhirüvé az 1493-ik évben Wolgemuttal közösen kiadott ‚Weltchronik'

által vált, Dürerrel is — kinek mütermében a XVI-ik század első éveiben Schäufelein dolgozott — baráti viszonyban állott. Heinecken [Neue Nachrichten von Künstlern und Kunstsachen. Dresden. 1786. I, 211.] és utánna Heller [f. i. h. 2145. sz. 815. l.] hasonló bár kisebb Schedel-féle czimert Dürernek tulajdonitanak.

OLASZ MŰLAPOK.

FIRENZE.

VIII, Firenze. Nicholo di Lorenzo della Magna, 1481.

Rajzolta Botticelli Sandro, metszette Baldini Baccio. — Ezen [B. 38—17 × 9½ cm.] rézmetszet Dante A., pokol, II-ik énekének azon jelenetét ábrázolja, melyben Virgil a kétkedő költőnek igazolhatlan vonakodásáért vele utrakelni, gyávaságot vet szemére, és kijelenti neki, hogy a menyben lakozó Beatrix parancsára jött segélyül, és megmenté azon fenevadaktól, melyek a hegy csucsára vezető egyenes út ösvényét elöle elzárták. E rézmetszet azon Dante-kiadás tizedik lapjának hátfelén található, mely Nicholo di Lorenzo della Magnanál jelent meg, s amely Audifredi L. bibliograf által,

Specimen h. cr. editionum italicarum saeculi XV. Romae. 1794. 287. l. 11. sz.; Dibdin T. F. Bibliotheca Spenceriana. London. 1815. IV. 108 l. hol facsimiléi is mellékelvék, Hain L., Repertorium bibliographicum. Stuttgart. 1827. I. 2. 228. l. 5946. sz.; De Batines Col., Bibliografia Dantesca. Prato. 1845. I, 37. l. behatóan leiratott. De Batines e becses kiadványnak negyven példányát sorolja fel, melyek különböző nyilvános és magán könyvtárakban őriztetnek, azonban az Apponyi gróf családi könyvtárának kiválóan pompás és teljes, országos könyvkiállításunk 25. sz. a. bemutatott példányát [Kalauz. Budapest, 1882. I. 170. II. 172.] nem ismeri. Az 1865-ik év május havában Florenczben, a Dante centenario alkalmából rendezett expositione Dantesca hat példányt állitott ki, ezek közül a Catal. II. edizioni. 8. l. szerént kettő gróf Serzelli F. B. és a milanói Cavalleri-féle könyvtárból való, melyeket De Batines szinte nem emlit. Butsch Fid. Ágostá-ban egy kissé megrongált példány birtokában volt, mely 1858-ban 235 forintért árusittatott el. [Lásd: Katalog einer

k. Sammlung von Holztafeldrucken, Pergamentdrucken u. a. typographischen Seltenheiten. 691 sz. 46. l.]

MILANO.

IX. Milano. Scinzeler Joanne Angelo, 1507.

Ezen [16×24. fol.] fametszet a Hortis A. által [Catalogo delle opere di Fr. Petrarca esistenti nella Petrarchesca Rosettiana di Trieste. Trieste. 1874. 26. l. 28. sz.] pontosan leirt kiadásból: ‚Petrarca con dvi commenti svpra li Sonetti e Canzoni' van kivéve, tárgya a ‚Triumpho della Divinità' [Leopardi G., Rime di Fr. Petrarcha. Firenze. 1867. 395. l. e helyett ‚trionfo dell Eternità' akarja olvasni]. A müvész itt Dante, Purgatorio XXIX. 73. v. képeit veszi alapul, s Petrarca győzelmi meneteinek ábrázolásánál, a kép egyes részleteiben az ó-florenczi mestereket [Bartsch XV, 120. 17. sz. Passavant, V, 72. 78. sz. Humphreys H. N., Masterpieces of the early printers et engravers. Lond. 1870. 23. t.] használta. A győzelmi szekér oltár-alakkal bir, melyen a teljes sz.

Háromság ép oly alakban tünik fel, mint Fra Hieronimo Savonarola, glorioso Trionpho della Croce di Christo czimlapján [kiállitva volt 172. sz. a 26. l.]. Az Atyaisten serafi diszfényben tartja a felfeszitett fiát Krisztust keresztjén, kinek feje fölött a sz. Lélek lebeg. Jobbra a nap, balra a hold. A szekér négy szegletén győzelmi harsonákba fuvó kis angyalok ülnek, négy evangyelista által, kik jelképes alakjaikkal környezvék, szalagon vonatva. A szekér körül sereglenek mind két oldalról a szentek és boldogok, Maria, sz. Péter, Pál, ker. János, a pátriarkák, próféták, apostolok, martyrok, püspökök, hitvallók, szüzek és özvegyek kara, mögöttük pedig kissé távolabb a megtért népek léptetnek. Az egész képcsoport egy renaissance-ornamentikával diszitett rámába, melyben a XII. sz. alattinak megforditott alakjára nyomban ráismerni lehet, van foglalva. Egyébként e könyv ismétlése az atyja Ulrik által 1494. [Hortis, Cat. 19. l. 19. sz.] kiadottnak, s összesen hat darab lapnagyságú fametszettel bir, melyek azonban mind meg annyian, a Bernardino da

Novara-nál 1488-ban Velenczében megjelent kiadásból [Hortis, Cat. 17. l. 14 sz.] vannak átvéve.

RÓMA.

X. Róma. Mazochi Jakab, 1510.

A teljes czim egy architektonikus fogalmazású renaissance keretben olvasható: Odissea Home|ri per Rapha|elem Volater|ranum in La|tinum con-|versa. | Cum privilegio. Ivr. Hoffmann S. F. G. [Lex. Bibliogr. Lips., 1833. II. 482.] jelezi s következő Kolophont adja: Impressum Romae per Jacobum Mazochium Romanae Academiae Bibliopolam. M. D. X. die XII. Septembris. — Raphael Volaterranus, tulajdonképeni nevén Maffei Rafaello, melléknevét Volterratól Toscanában, nyerte, hol 1451. évben született [L. S. B. Falconini, Vita del nobil' huomo R. Maffei. Roma. 1722], és ahol 1521-ik év január 25-én el is halálozott. Egyébiránt Homérnek e fordítása Panzer G. W. szerént [Annales typographici. Norimb. 1793. I, 258. 116. sz.] először 1497-ik évben Bresciában jelent meg.

TURIN.

XI. Torino. Porro P. Pál, 1520.

Cara Scipio által, savoyai II-ik Károlynak ajánlott Carae Petri Orationes et Epistolae. IV. czimü kiadás ajánló lapja. Sz. Mark könyvtárának tudós könyvtárnoka Morelli J. igen ritka könyvnek nevezi. [Bibliotheca Maphaei Pinelli. Ven. 1787. II. 191. 3642. sz.] Mint a Cara Scipio által irt előszóból értesülünk, atyjának Cara P-nek azon politikai szónoklatait tartalmazza, melyeket követ minőségében savoyai Fülöp herczegnél különböző alkalommal tartott. A szép és gazdagon diszitett foglalványnak felső keretvonalában az üdvözitő névvonása YĦS, két szegletén pedig egy-egy arczkép, az alsóban pedig egy angyaloktól környezett Madonna bájos rajza látható, szélei lombdiszitménynyel ékesitvék.

VELENCZE.

XII. Venetia. Piero Veronese, 1490.

Ezen [16 × 24. ivr.] fametszet is, egy Centone H. által eszközölt Petrarca kiadásból [Hortis, Cat. 18. l. 15. sz.] vétetett ki. Az ismeretlen éjszak-olaszországi művész itt a ‚Triumphus mortis' képét ábrázolván, művében Mantegna A. követi. [L. Wastler J., Mantegna's Triumphe des Petrarca. Zeitschr. für bild. Kunst. Leipzig, 1880. XV, 63.] A művész a költőnek trionfo della morte képét szabad felfogással vezeté szemeink elé. Mint csontváz, győzelmének allegorikus jelvényével, a kaszával ábrázoltatik a halál, négy bival által lassan de nyugodtan vontatott szekéren állva. A szekér magas, lépcsőzetesen emelkedő, minden egyes lépcsőzete keresztekkel s koponyákkal van ékesitve, legfölül egy koponyán áll a csontváz. Győzelmi szekere, kerekeinek súlyától szétzuzott hullákon át halad völgynek. Az előtérben láthatók földön elterült zsákmányaiként: a pápa, király, bibornok,

lovas és számos nemesek, még a háttérből leveleiktől megfosztott fák és házak romjai tünnek fel. Jobbról a felhők közt angyalkák viszik az üdvözülteket égnek. Megemlitésre érdemes még a foglalatnak legfinomabb renaissance stilben tartott disze. Itt a müvész ügyes ornamentistának mutatja magát. A két oldal kandelaber motivumokból indul ki, felső vizszintes vonalában, két groteskés két arczképfő látható, az alsó vizszintes foglalványban pedig két angyal háttal egy üres czimerpajzsra támaszkodva zenél.

XIII. Velencze. Scoto Ottaviano, 1500.

Scoto Ottaviano volt az első olasz nyomdász, aki kezdő betüit gyermekjelenetekkel, és pedig a ‚sgraffiti' modorban ékesitette. A kiállitott: A. C. D. E. F. H. I. M. M.N.P.R.S.V. betük $4^1/_2 \times 5$ cm. nagyságú négyzetben, fekete háttérrel, kisded kabinetdarabok, a kora renaissance derültségét tükrözik vissza, és a badarságig menő humorral teljesek, technikai tekintetben pedig kitünőek. Nagy kedveltségnek is örvendettek, s úgy Olaszországban mint azon kivül kü-

lönféleképen utánoztattak. Ezen diszbetük baseli másolatai 201. sz. 29. l. alatt állittattak ki. Facsimile Butschnál I. 11. A. B. tábla.

XIV, 1. 2. Velencze. Sessa Menyhért és Serena Péter, 1525.

1. Camers János, t. camerinoi, Vellini Ricuzzi János sz. Ferencz rendű szerzetes által szerkesztett tárgymutatónak czimlapja, Plinius kiadásához. [L. Apfaltrer E., Scriptores Universitatis Viennensis. Viennae Austriae. 1741. II. 39.] A vörös és fekete szinben nyomott czim imez: Prima Pars | Plyniani Indicis editi per Joā | nē camertē minoritanū; Sacre | Theologie Doc. ī. qua [tabel | picte instar] mira lr̄ar cone | xione: dn̄r ea oia: Geogra | phiā preter [nam hāc amplectit̄ pars altera] que toto Plyniano volumīe c̄tinent̄. Alatta egy Tetrastichon a szerzőtől; in lividos.

‚I liber in dextras hominum, quibus alma Minerua
Cordi est, et uulgi pectora crassa fuge.
Ne tibi liuor edax noceat, tu liuida tecta
Pestis more caue, candor ubique placet

Inuidus [ut mos est] postquam te laesit aperte
Fonte tuo clausus, tollet at inde sitim
Si cui [quod fateor] paruus labor iste uidetur
Quid? tibi non placuit, iam caruisse potes.

Kolophon: Excussum Venetiis accurata diligentia per Melchiorem Sessam et Petrum Serenae socios. Anno Domini. M. D. XXV. Die XXIII. Aprilis. fol. Camers a bécsi egyetem müvészeti és theologia karánál 1499—1528. előadásokat tartott. [Aschbach J., die Wiener Universität und ihre Humanisten. Wien. 1877. 173. l.] Itt jelent meg Alantsee kiadásában, Singrenius J. nyomdájában, 1513-ban, ezen tárgymutató első kiadása, Verbőczi Istvánnak ajánlva. [V. ö. Denis M., Wiens Buchdruckergeschichte bis M.D.LX. Wien. 1782. 112. l.]

Müvészi kivitelére nézve, a czimlap keretének alsó vizszintesén T. Livius, M. Tullius, Vergilius, Seneca mellképeit fülkékben ábrázolja. A megfelelő felső rész mezején Horatius C. küzdelme. Jobb oldali függőleges keretvonalainak öt osztályában, Cato, Camill, Scipio, Coriolán, Caesar, Curtius, a megfelelő baloldalon pedig Galba,

Sertorius, Pompejus, Crassus és Tiberius élettörténetükből vett képek látszanak. A tetrastichon alatt M. S. monogramm és Sessa bélyege: egy szájában egeret tartó macska. [Facsimileje Roth-Scholz F.-nél, Insignia Bibliopolarum et Typographorum. Norimb. 1730. V. 70. hol a jelmondat is: ‚Dissimilium infida societas' közöltetik.] E nyomdabélyeget a család megtartotta. A három, Velenczében, 1564. 1578 és 1596-ban Sessa M. és testvéreknél megjelent Dante-kiadások, melyek közül az elsőt 222. sz. 30. lap. kiállítottuk, Franciaországban ‚éditions des Chat' elnevezést nyerték, mint ezt Debure C. F. [Bibliographie instructive. Paris. 1763. I. 625. 3328. sz.] irja: de la representacion de cet animal qui se trouve dans le fleuron des Imprimeurs.

2. Az ugyanezen mühelyből való kezdőbetük A. C. D. E. H. I. L. M. N. O. P. R. S. T. V. a késő renaissance e nemü termékeinek legjava közé tartoznak. A stilisált növény-ornamentika, a pontozó modorban előállitott fehér-fekete szemcsés alapról igen szépen emelkedik ki. Hogy e könyv-diszit-

mény Zoan Andrea Vavassore mühelyéből került-e ki, e kérdés megszüntetendő.

XV, 1—78. Velencze. Camocio Gianfrancesco, 1574.

A rézbemetszett czimlap két fülkében álló alakkal [Mars és Neptun?] van mindkét oldalról diszitve, még az alsó vizszintes keretvonal szárazföldi és tengeri csataképeket ábrázol. Felső vizszintes keretvonalában csillagászati és katonai jelvények láthatók. A keret belső lapján olvasható: Isole famose porti, fortezze, e terre maritime sottoposte alla Ser^ma^ Sig^ria^ di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al sig^or^ Turco, nouamẽte poste in luce. In Venetia alla libraria del signo di s. Marco. Kis ivlap a nyomás évének minden közelebbi megjelölése nélkül. Tartalma 80 rézbemetszett lap: föld- és helyrajzi felvételek, utóbbiak közül némelyek táj- és népviseleti képekkel. Több maiglan is igen figyelemre méltó. A térképek sorozata következő: 1. Minden megnevezés s a baloldali szögnek cartouche-ja felirat nélkül. Tárgya e képnek a tengernek és szá-

razföldnek átnézete a nyugoti Oceantól Perzsiáig, és Svédországtól a Jó reménység fokáig. 2. Golfo di Venetia, Keltezve, 1571. Oct. 6. G. Fr. Camotio. 3. Istria. Jelezve: In Venecia apresso Gio. Fr. Camocio. 1571. 4. Osero. 5. Polla. 6. Zara et Contado. 7. Sebenico antiquam[e]. Sico. 8. Sebenico et contado. 1571-ről keltezve. 9. Clissa. 10. Spallato. 11. Curciola. Fr. Camocio. 1561. jelzéssel. 12. Dulcigno. 13. Durazzo. 1571. 14. Golfo di Venetia. 15. Trau. 16. Scardona. 1571. 17. Provincia di Albania. 18. Golfo de Lodrin. 19. Antiuari. 1571. 20. Liesna. 21. Liesena. Insula. G. F. Camotio. 1571. jelzéssel. 22. Macarsca. 1572. G. F. Camocio aláírással. 23. Scvtari. 24. Margaritin. 25. Fortezza di Margaritin. 1571. 26. Soppoto. Aláírva: in Venetia apresso Giovan. Franc. Camocio, alla libreria della piramide. 27. Valona. 28. Castel novo. D. Zenoni aláírással. 29. Castel novo. 30. Castel novo. 31. Corfu. A felső szöglet egy cartouche-án olvasható: Corfu insula antiquamente detta Malena locho delli Illu. Veneciani distantedi Italia milia

60. et de Epiro uerso leuante milia 20. et tal Butintro milia 2. la sua longezza e milia 40. in circa et di circuito circa da milia 200. et isola fertilissima. Ezen jegyzet kellőleg kiegészíti Gregorovius F. Korfu. Leipzig, 1882. 10. 11. lap. történelmi jegyzetét. Lapunkon a két sziklán tornyok láthatók, és S. Spirito közelében az úgy nevezett Spianata. 32. Sancta Mavra. 33. Golfo della Prevesa. Jelzése: Appresso G. F. Camocio. 34. Fortezza de s. Mavra. 35. Cefalonia. 36. Zante. 37. Golfo di Lepanto. Fr. Camotio jelzéssel. 38. Morea. 39. Bocca del Golfo di Venetia, mely térkép Velencze birtokait a középtengertől az Archipelagusig feltünteti. 40. Archipelago con il stretto di Constantinopoli. D. Barocci nevével jegyezve. 41. Fortezza di Maina. 42. Contado de Modon. Aláírva: Martinus Rota sibinicensis faciebat. 43. Modone et Navarino. 1572-ről keltezve. 44. Modon citta. 45. Cerigo. 46. Candia. 47. Napoli, citta nella Provincia della Morea. 48. Citta di Negroponte. 49. Negroponte. Insula. 50. Scio. 51. Citta di Scio. 52. Palmosa. Patmo anti-

quam^{e}. 53. Tine. 54. Nicsia. Nacso antiquam^{e} detta Isola 55. Scarpento, Carpento antiquamente detto. 56. Samo. 57. Sicilia. 58. Gallipoli. 59. Santo Erini et Thiresia insule. Aláirva: Camocio. 60. Rhodi citta. 61. Rhodi insula. 62. Milo. 63. Metelin, Mitilene antiquam^{e} detta. 64. Dardanelo. 65. Ugyanaz aláirás nélkül diszitményekkel. 66. Costantinopoli. D̃nco. Zenoi nevét viseli. 67. Kettőslap közös felirat szalaggal, melyen: Miracolo apparso in Costantinopoli. Jobbra: Prima Chiesa fabricata in Costantinopoli detta la Madona et hora Moschea. Balra: Piali bassa in Costantinopoli. Aláirása: In Venezia appresso Gio. Franc. Camocio. 1572. 68. Cipro. 69. Il vero ordine delle due potente Armate Christiana et Turcha nel modo si appresentano alla loro Battaglia fatta sotto li 7. Ottobre 1571. al Golfo di Lepanto. Aláirása mint az előbbi lapé. 70. Vera dispositione et ordine di tutta l'armata della santa lega, dato nel santo nome d'Iddio, nella sua felice partita dalla fossa di S. Giovanni di Messina di doue si parti alli XVII di settembre 1571.

alla notte con risolutione di combattere l'armata nemica, contra la qualle Iddio ne dia uittoria. 71. Qui rappresento a V. S. breuemente il successo della mirabile uittoria della armata di la Sta Lega christiana contra la potentissima et orgogliosa di Sultan Selim principe ottomano, ottenuta l'anno prossimo passato 1571. nel giorno di Sta Justina al luogo detto Cuzollari. Jelezve: G. Fr. Camocio 1572 és ajánlva: Gent. Carbonana da Gubio. 72. Nicosia. 73. Ismét egy csatakép keresztények és török hadak között. 74. Famagosta. Kiváló figyelmet érdemel azonban a 75-ik lap következő felirattal: Vienna, Citta principal d'Ongheria, nel modo che al presente s'e fortificata. Aláirva: in Venetia 1566. Domenico Zenoi. 76. Ziget fortezza inespugnabile, si come ogidi ē veramente situata, con li pōti per l'intrata et uscita, si della terra come d'una fortezza al'altra, quali pōti son levatovi c̄ cinto d'acqua et paludi come nel presente disegno si uede: et hora assediato dal grā Turco c̄o 10.000. Turchi l'anno M.D.LXVI. E felìrat különbözik attól, melyet Bubics Zs.

[Magyarországi várak és városoknak a m. n. muzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei. Budapest, 1880. 498. 64. l.] közöl, ámbár mindkét nyomat metszete ugyanegynek lenni látszik. 77. Forma et Vero ritratto de pomo ouer Cimiero del stendardo principale del Bassa Generale dell' Armata turchesa, il qual cimiero fu presentato alla ser^a^ signoria di Venetia; Per me Paulo et Bernardino Lancia fratelli orefici, all' insigne della Madonna in Rialto; la sua grandezza era tre uolte magior di questo disegno. Nagysága: 16 × 11 cm. 78. Valletta nova citta di Malta. 79. Il vero disegõ della Citta di Tunisi e Biserta. 80. Tunesi. A cartouchon olvasható felirat: Pianta del forte novam^e^ fatto a Tunesi dal Sig^r^ Gabrio Serbellone, con le sue misure denottando che chadauna canna sonno palmi 12. comuni. Adiffesa di qual forte sili ritroua il detto Sr Gabrio contra lo assedio Turchesco che a questo mese di agosto 1574. si ritroua et con speranza uittoriosa di Christiani. Morelli J. a Pinelliféle könyvtár fölötti katalogban [IV. 169. 1094. sz.] ezen térképes műnek egy

kiadását 87. lappal imigy jelezi: Camocio Gian. Francesco. Isole, Porti, Fortezze, e Terre Marittime della Repubblica di Venezia, ed aldri Principi Christiani, disegnate in LXXXVII. Tavole. Venezia, al segno di S. Marco, 1571. in f°. Camocio G., kinél a későbbi 1574-ik évi kiadás megjelent, úgy látszik hogy ebben D. Zenoninak régibb metszet-lapjait felhasználta és átvette. Azon művészek közül, kik a metszeteken dolgoztak, határozottan csak Modon térképén Rota M. felől Sebenicoból tétetik említés. Már ez időben nem ritka eset volt, mint napjainkban is megtörténik, hogy a műlapok kiadói, jelesül ha egyszersmind műhelyek birtokosai valának, vagy épen a karczolás művészetét és a metszést gyakorolták, czimük alatt más rézmetszők műveit tették közzé, azonban a művészek neveit vagy teljesen elhallgatták, avagy lehetőleg észrevehetlenül jelezték. Egyébként példányunk jól megőrzött olasz eredeti barnára festett finom juhbőrkötés, izlésesen vonalzott foglalványnyal, előrészén C. F. Z. W. V. R. névjegyet és a Wolckenstein család czime-

rét viseli, mint ezt 298. sz. 36. l. kiállitottuk. [V. ö. Warren L., A Guide to the Study of Book-Plates. — Ex Libris — London. 1880. 210. l.]. Rodenbergi Wolckenstein Kristóf báró, e könyv tulajdonosa, az aranyba nyomott czimert a kötés hátulsó oldalán ismételtette. Wichmann-Kadow [Naumann R., Archiv für die zeichnenden Künste. Leipzig. 1855. I. 53.] a Wolckensteinféle czimer egy példányát I. K. monogrammal akarta látni, melyet tévesen Kerver Jakab metszőnek tulajdonit; még Sotzmann [Ugyanott VI, 162. l.] az oppenheimi könyvnyomdász ifjabb Koebel Jakabénak tart. [V. ö. 132. sz. 22. l.]

SVÁJCI MŰLAPOK.

BASEL.

XVI. Basel. Cratander András, 1533.

Rajzolta Holbein János. — Az A. B. C. D. E. F. H. I. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. V. [18 × 18 mm.] kezdőbetük a gyermekjáték alfabetből valók. [Passavant, Le peintre-graveur III, 375. 5. sz. Woltmann A., Holbein. Leipzig. 1870. II. 200. 254. sz.] Már az Amerbachféle jegyzék emlit egy ‚Alphabetum cum pueris triplex'. Monogrammot nem látni rajtok, azonban a compositio és rajz Holbeintől való eredetre vall, s mint metszetek is hasonló szinvonalon állanak. Eltekintünk itt a kérdéstől, ha sajátlag Holbein metszette, vagy Lützelburger által metszette-e azokat, de azon véleményben vagyunk, hogy Holbein a metszés munkájára felügyelt, mert csodálnunk kell a még oly

ügyes metszŏ müvében is, hogy a Holbein-féle rajz kiváló finomságai, mint melyeket e kisded műdarabokon szemlélhetünk, és amit Amerbach is joggal ‚subtilissimum'-nak nevez, oly kitünŏen alakittattak. Passavant szerént [f. i. h.] e betük elŏször 1529-ben Cratander A. által Galenus latin kiadásában jelentek meg, Woltmann szerént azonban csak 1532-ben a Bebel-lel közösen kiadott Lactantius-ban. Próbanyomataik közül a báseli és drezdai muzeumok többeket birtokolnak. Joggal figyelmeztet Rumohr K., Hans Holbein der jüngere. Leipzig, 1836. 106. l. hogy a másolatok eredetieikkel össze ne tévesztessenek, mert e szellemes mü számtalan utánzásra talált, mely soha sem érte el az eredetit s elvégre mindinkább ellaposodott. Egyes betük facsimile-i Butschnál I, 60. tábla.

XVII, 1. 2. Basel. Froben Jeromos. 1533. 3—8. másolatok.

Rajzolta Holbein János, metszette Lützelburger J. — Holbein Erasmusnak kiváló arczképezŏje. Arczképeinek eredetijei

és másolatai Erasmust számtalanszor állitják szemeink elé, de az egykoruak is nagyrabecsülték Holbeinnek Erasmusképeit. Már Rhenanus B. [Bilde] csodálja Holbein müvészetét, ki Erasmust nagy szerencsével [felicissime] és finoman [cum multa gratia] festette két képben, melyek később Angolhonba küldettek. [In Plinium. Basileae ap. J. Frobenium mense Martio. M.D.XXVI. 29. l.] Ezeket azonban megelőzte egy Goclenius Karád löveni theologiai tanár számára festett kép, mely végkép elveszett, mig az 1523-ik évben Angolhonba küldött képek maig fenmaradtak; egyike mely Warham Vilmos Canterbury érsek számára készült, manap Langford Castle-ben Salisbury mellett Lord Folkenstone jószágán, a másik pedig a Salle carréban a Louvre-ben őriztetik. Ezenkivül Erasmus Holbein által készitett egy arczképét ‚aranyos' Amerbach-jának küldte Avignonba. Ma a báseli Muzeumban [Fényképe Braun Ad., Catalogue général des Photographies. Paris, 1882. 123. l. 126. sz.] Parmában és Turinban is van egy-egy 1530 évszámmal ellátott Holbeinféle Erasmus arcz-

kép. Holbeinnek kettős képe: Erasmus és barátja Froben, mellképek, különböző helyeken számos másolatban található, mig eredetijök egészen elenyészett. More Tamás aki Holbeint csodálandó müvésznek ‚mirus artifex' nevezi, 1517. óta Massys Quintin által festett Erasmuskép birtokában volt, mely ma szinte hiányzik, s csak is kicsinyitett másolata látható Hampton Court-ban.

Bármi becsesek voltak e képek, s maig is azoknak tartatnak, az idők változandóságát s a hirnév mulandóságát Holbeinnek Erasmusképei, az általa rajzolt fametszetek, valamint ezeknek nagyobb és kisebb graphikus ismétlései, hatályosabban, mint ez az állandó helyre és birtos kezekre festett képekkel történhetett, mentették meg.

Érdekes marad bizonynyal Erasmus külsejének önnönmaga, és barátja Rhenanus által való leirása. Az önleirást, melyet Erasmus jellemének és századának teljes sajátosságával vesz tollára, azon titkos utasításban leljük meg, melyet a már emlitett Goclenius Karád tanár, s végrendeleti végrehajtójának számára hátrahagyott: Külsőmet

te fogod leirni. Egészségi állapotom mindig gyenge volt. ‚Formam, mondá, ipsi describetis. Valetudo semper fuit tenera.‘ [V. ö. levelét Grunius Bertus pápai jegyzőhez k. n. Ep. CCCCXLII. III, 1825.] ‚Putidulus erat, igy folytatja, neque quidquam unquam scripsit, quod ipsi placeret: ac ne facie quidem propria delectabatur; vixque extortum est amicorum precibus, ut se pingi pateretur.‘ Félénk valék, s nem elégedtem meg azzal soha, amit irtam; arczomban sem gyönyörködtem, s csak is barátaim sürgetéseinek engedtem, midőn elhatározni tudtam, hogy magamat lefestessem. Bővebben tesz erről emlitést Rhenanus V-ik Károly császárhoz 1540. junius 1-ről intézett ajánló levelében: ‚Statura novit, irja, Majestas tua fuisse eum, ut ipse de Moro quadam epistola scribit, infra proceritatem, supra tamen prorsus notabilem humilitatem. Corpusculo satis compacto et eleganti, sed quod esset tenerrimae complexionis, et minimarum etiam rerum mutatione, puta vini, cibi coelive facile offenderetur. Cute corporis et faciei candida, capillitio in juventa subflavo,

oculis caesiis, vultu festivo, voce exili, lingua pulchre explicita, cultu honesto et gravi.' Alakjára nézve, mint Felséged is jól tudja, [s ő maga More Tamásról irt egyik levelében tanusit] a nagyság alatt, de mégis jelentékeny kis alkat fölött állott. Testalkata hajlékony és elökelő de igen gyenge, mely a legcsekélyebb változás, milyen az éghajlat, bor és ételek befolyását megérezte. Arczának és bőrének szine sápadt, ifjú korában szőke haja, kék szeme, komoly ábrázatja, szelid hangja, müvelt beszéde, külseje pedig tisztes és méltóságteljes vala. Ez Rhenanusnak leirása, mely a valósággal és a Holbein alakitásokkal meglehetősen egyezik. Azonban Erasmus vallomása: hogy csak barátinak sürgetésére festette arczképét, valótlan. A Pirckheimer-rel folytatott levelezésből [L. 69. k. l.] kitünik, hogy e tekintetben lényegesen másként áll a dolog. Hogy Erasmus kedvét találta az arczképekben, egy 1524-ből 4-ik septemberről pártfogójához Warham Vilmos érsekhez [† 1532.] intézett levele bizonyitja. Legfenségesebb főpásztor, meg vagyok gyö-

zödve, hogy arczképemet megkaptad, melyet azért küldöttem, hogy Erasmustól valamid legyen, ha Isten kiszólitani fogna. ‚Amplissime Praesul, arbitror tibi redditam imaginem pictam, quam misi ut haberes aliquid Erasmi, si me Deus hinc evocarit.' Ezen nyilatkozat elég világos, s midőn 1526. augusztus 29-én Holbeint Aegyd P. barátjának, Antwerp város syndikusának ajánlaná, ezzel kezdi levelét: soraim átadója ugyanaz, ki engem festett. ‚Qui has reddit, est is qui me pinxit, eius commendatione te non gravabo, quanquam est insignis artifex.'

A fametszetü arczképeknél, melyekben a müvész csupán a körvonalasrajzra, s az előtte álló egyes személyeknek vonalakban visszaadására utalva van, első pillanatra úgy látszik, mintha itt a jellemző hüség hátrányt szenvedne. S még sincs eképen, mert ha a müvész eredetijét szellemével és ügyességével felfogja, az arczkép hasonlatossága épen itt érvényesül meglepően. Avagy min alapulna különben értéke a minden alkalommal dicsért Holbein Erasmusképe rajzának,

a terminussal [l. Vischer P., Kunstblatt. Stuttgart. 1823. 59. sz. 235. l.], melyet 271 sz. a. 33. l. kiállitottunk. [Passavant, III. 390. 57. sz. Woltmann, II, 184. 206. sz.] Nincsen-e ezen képben, az esetlegesnek és kisszerűnek elhagyásával mind az vissza adva, mit a mesternek festett képei szemléletünk alá bocsátanak: egy komoly arcz, okos szemektől éltetve, kissé felvetett ajak, finoman mintázott kezek, közép magas de szépen arányositott alak, ruházatban s tartásban egyiránt nemes. Holbein H. életirója Hegner U. [Hans Holbein der Jüngere. Berlin. 1827. 158. l.] elég csodálatosan egy Froben anekdotával kapcsolatban ama véleményét mondja ki: hogy Holbein ez alakitásában, hol Erasmust egyetlen egyszer állitja elő egész alakjában, ennek lábait a terminus mögé állitja, mert görbék voltak! Feltevés mely épen oly csekély figyelmet érdemel mint Burigny-é [Das Leben des Desiderius Erasmus von Rotterdam. Her. v. H. Ph. Henke. Halle. 1782. II, 540.] aki a tudós alakját kicsivé, igen kicsivé akarja csinálni; mivel Bayfius Lázárnak [Ep.

MCLXVII. III, 1369.] élczesen azt találta Erasmus irni: ‚Illa verba tuis in literis non sine risu legi, ad magnum illum Erasmum: qui titulus haud quadrat in hoc corpusculum, minus in fortunam, minime in ingenium.' Bayfius L., másként Baif, charrouxi bencze apát volt. [L. Jöcher K. G., Allg. Gel. Lexikon. Lipcse. 1750. I, 716.]

Ha azonban a fametszetü arczképek magas elönye még kétségbe vonatnék, ugy ez leghatározottabban Erasmusnak azon kis képével [$4^1/_2$ cm. az átlóban] czáfoltatik meg, melyről már az Amerbachféle jegyzék e szavakkal emlékezik meg: ‚Erasmus Roterodamus. H. H. Rundel.' E kisded müdarabban Holbeinnek egész zseniális felfogását láthatjuk, mely Erasmus képeibe melegséget és érdeket öntött. Mindenesetre figyelemre méltó marad, s unalomig emlegetett körülmény, hogy Erasmus, aki mint fenebb láttuk, minden alkalmat megragad Dürer dicsöitésére, Holbeint arczképének festöjét, ‚ΜΩΡΙΑΣ ΈΓΚΩΜΙΟΝ, sive Stultitiae Laus' czimü munkájának illustratorát, soha nevén nem emliti. Hihetöleg Lützelburger

metszette e finom lapocskát, melyből mi 1. és 2. sz. lenyomatokat állitottuk ki. A visszájáról vett másolat 3. mutatja igazán az eredetinek egész tökélyét. [V. ö. Rumohr K., Hans Holbein der jüngere. Leipzig, 1836. 93. l. Passavant, 391. l. 58 sz. Woltmann, 185. l. 207. sz.] Liphartnak egy proba lenyomat volt birtokában, mely felpénz nélkül 510 birodalmi markáért kelt el. Facsimiléje katalogjához 950. sz. a. mellékelve van. A mi 1. sz. lenyomatunk Gilbertus Cognatustól [Cousin Gilbert † 1567], nozereti kanonoktól Franche Comte-ben [innen Nozerenus], egy latin és görög költeményt tartalmaz aláirás helyett, mely imitt következik.

GILBERTUS COGNATUS NOZERENUS
IN EFFIGIEM DES. ERASMI. ROT.

Corporis effigiem si quis non uidit Erasmi
Hanc scite ad uiuum picta tabella dabit.
Si pariter uocem manus ingeniosa dedisset
Vidisses simul et pectoris effigiem
Sed quod docta manus praestare nequibat,
ERASMUS
Plenius ac melius praestitit ipse sibi.
Ecce quot in libris tibi mentis imago relucet,
Viuaque nec fallax, clarius ac specùlo

Aque haec forma uiri spectatu dignior, illa
Quam finxit pictor, theca modo est animi.
Ergo puta toties te pictum cernere Erasmum
Illius ingenii quot monumenta legis.

EIUSDEM GILBERTI IN EANDEM.

Εἰκόνα ταύτην ὅς, τις ὁρᾶς τριγερόντος Ἐράσμου
Οὐκ ἄνθρωπον ὁρας, ἀλλὰ τὸ σῦφαρ ὁρᾶς.

Az 1. sz. alatti lap a Froben Jeromos-nál nyomtatott ‚Adagiorum opus' MDXXXIII. kiadásban, mig a 2. sz. lenyomat az Erasmusféle Ecclesiastes, sive de ratione concionandi, nyolczadrét kiadásból való, mely Stadion Kristóf ágostai püspöknek [1517—1543.] volt ajánlva. A f. e. fametszetű egész alakból származik a 4. Erasmus körképe, Muys Kornél könyvecskéjébe: Ad Jacobum Sanctaragundum Tumulorum D. Erasmi libellus. Lovanii. 1536. Ex officina Rutgeri Rescii. Alatta a sirirat. [V. ö. Foppens J. F., Bibliotheca Belgica. Brux. 1739. 215. l. Panzer W., Annales Typographici. Norimbergae. 1799. VII. 271. 134 sz.] Jovius P. nocera-i püspök ismeretes képgyüjteményében is volt egy Holbeinféle Erasmus másolat. A kis ké-

pecske 5. [átlója 4. cm.] felirata után: Ex Pauli Jovii Episcopi Nucerini, Iconibus et Elogiis Doctorum Virorum' való. Talán az 1546. évi velenczei kiadás után készült? — 6. Adalékja: Termini effigies ex annulo Erasmi signatorio expressa. A terminus e jelmondattal: Cedo nulli, nagyobb a baseli könyvtárban őrzött eredetinél, melynek átfogata csak 2. cmtr. Hátfelén e versek olvashatók:

‚Te tuus ecce trahit qui nulli cedit Erasme,
Terminus, ut cedas imperat ipse tibi.'

Az Erasmus által választott jelképnek ez egyedül észszerü magyarázata; mert ha ő mondotta volna ezt önmagáról ‚cedo nulli!', úgy önteltség lett volna. Még kissebb a rézmetszet képecske [$1^1/_2$ cm. átlóban] 7., mely az 1703-ik évi leydeni kiadás czimlapja után, melyet Goeree J. rajzolt, Baptist J. metszett, készült.

A tárgy hasonlatosságánál fogva az előrebocsátott 8. számhoz, egy zöldbőrre aranyba nyomott Erasmusképet csatoltunk, mely VIII. alakú könyvtáblát képez. Külső

foglalványa bibliai alakokat tüntet fel. Erasmus arczképe [7½ cm. magas 4 cm. széles) eredetét nézve másolatja azon fametszetnek melyről a 115-ik lapon emlékeztünk. Térdkép, fölül e felirattal: Vixit 70. An. [1467—1536.] Alján a Terminus a ‚Cedo nulli'-val. Erasmus valamely theologiai munkájának egykorú kötése.

Oláh M., ez időszerént Ferdinand király kincstárnoka Erasmus iránti nagyrabecsülésével eltelvén, ennek halála alkalmából két latin elegiát és egy görög Epikediont irt, ezek elsejében felkiált:

‚O nimium felix essem, si fata dedissent,
Cernere viventis, lumina clara viri.
Quid juvat at lacrimis nostros augere dolores
Tundere et immiti pectora nostra manu.'

XVIII. Genf. Estienne H., 1569.

Kezdőbetük és diszkeretek Estiennek polemikus iratából: Artis Typographicae Querimonia de illiteratis quibusdam Typographis, propter quos in contemtum venit. Item Epitaphia quaedem graeca et latina Doctorum quorumdam Typographorum.

IV. A kis könyvecske tulajdonképen versekben irt dorgáló szózat a hanyag és tudatlan nyomdászok ellen. Estienne Henrik, kinek érdemei mint tudósnak nem kevesebbek a nyomdászénál, költeménye elé egy pajkos előbeszédet függesztett, mely a reá következő hetvenkilencz distichonnál sokkal érdekesebb, melyekben következő panaszra fakad:

Instrumenta quidem mea nunc famulantur et illis.
Esse sed haec praedam, non mea dona, puta.

Ámbár ezen álmüvészek:

Ornamenta licet conquirant undique libris
Quae dare potest ulla perita manus,

elhanyagolják mégis a könyvek fő ékességét a korrektséget:

‚Namque quod humano mens est in corpore, quod mens
Praestare humano corpore clausa potest,
Hoc opere in nostro praestat correctio: [voci
Fas usum veteri sit tribuisse novum.]
Haec fugat a scriptis tenebras, lucemque reducit,
Una haec cum mendis aspera bella gerit.‘

Estienne szellemdús satirája közkedveltségnek örvendett, s a könyvecskét a hirneves férfiú életirói: Almeloveen Th. J.,

De vitis Stephanorum. Amstel. 1683. 138 l.; Maittaire M., Stephanorum historia. Lond., 1709. 293. l.; Renouard A. A., Annales de l'imprimerie des Estienne. II. kiad. Paris, 1843. 521. l. ismételve lenyomatták.

RAUSCHER. L

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NÉVMUTATÓ.

AEGYD Péter: 114.
Alantsee Lénart: 18. 98.
Albanesoli Bernard: 28.
Albanesoli Máté: 28.
Albert János: 23.
Aldo Paolo Manuzio: 9.
Aldo Pio Manuzio: 9. 29.
Almeloveen Th. J.: 121.
D'Amboise F.: 60.
Amerbach Bonifácz: 44. 110. 116.
Amerbach János: 31.
Amsler Herm.: 48.
Angelier Abel: 16.
Anshelm Tamás: 20.
Apelles: 72. 75. 82. k.
Apfaltrer E.: 97.
Apponyi: 90.
Aristophanes: 54.
Arriuabeno Cesar: 29.
D'Asch Bade Josse: 15.
Aschbach J.: 98.
Athias József: 25.
Audifredi I..: 89.
Aumüller: 86.
A. R. Monogrammista: 16.

BAIF l. Bayfius.
Baldini Baccio: 26. 89.
Baptist J.: 119.
Batines de C.: 90.
Bartsch Adam: 61. 91.
Baumgartner: 35.
Bayfius Lázár: 115. k.
Bebel János: 31. 32. 33. 109.
Bechtold János: 22.
Becker Mór: 10.
Beckford: 49.

Beck Renatus: 23.
Beham Sebald: 22.
Berg Adam: 21.
Olpei Bergmann János: 31.
Bernard A.: 54.
Bernard S.: 51.
Bernardino da Novara: 92.
Bezoard Claude: 19.
Bilde l. Rhenanus B.
Birckmann Arnold: 19.
Boerner: 48. 87.
Bonardi Bertalan: 26.
Bonasone Gyula: 26.
Bonhomme Mátyás: 14.
Borluit Vilmos: 51.
Bortoli J.: 27.
Bosc Domokos és Péter: 16.
Bosch l. Silvius Gyula: 25.
Boselli Péter: 29.
Botteus Henrik: 70.
Botticelli Sandro: 26. 89.
Boulanger János: 16.
Bourbon Miklós V.: 64.
Braun Ad.: 110.
Brentano-Birkenstok A.: 86.
Bresciai Antal: 28.
Britani Lajos: 26.
Brucioli Ferencz: 29.
Brunet J. C.: 45. 55.
Bubics Zs.: 104.
Burgkmair János: 17. 18. 23.
Burg M.: 13.
Burigny L.: 71. 115.
Butsch A.: 45. 52. 58. 59. 97. 109.
Butsch A. Fid.: 90.
Byrgl Dávid: 35.

CALCARI János: 33.
Campe Fr.: 68.
Caracci Ágoston: 26.
Carampello Bertalan: 30.
Cara Péter: 94.
Cara Scipio: 94.
Carbonana da Gubio G.: 104.
Camers János: 97. k.
Camocio Gianfrancesco: 100. 101. k.
Campe Fr.: 63. 68.
Carnacioli András: 30.
Carson T. W.: 45.
Castelli Bernard: 27.
Cavalleri: 90.

Cecchi József: 9.
Centone H.: 95.
Ceruicornus Euch.: 19.
Chamerot György: 46.
Champaigne Fülöp: 10.
Charondas le Caron L.: 59. 60.
Cheradam J.: 54.
Chevallon Claude: 59.
Chodecha Máté: 28.
Cholin Matern: 19.
Chouet Jakab: 14.
Clerc, Le: 64. 69.
Clofigl Káspár: 21.
Cognatus Gilbertus: 117.
Colines, Simon de: 15. 54. 55.
Comin da Trino: 29.
Congio Kamill: 27.
Coriolano Kr.: 30.
Cousin Gilbert l. Cognatus Gilbertus.
Cramoisy Seb.: 16.
Cranach Lukács: 24. 34.
Cratander András: 31. 32. 33. 108.
Crato János: 24.
Curio Bálint: 32. 33.
C. E. Monogrammista: 9.
DANTE: 89. 91. 99.
Dary J.: 49.
David Máté: 16.
Debois M. F.: 86.
Debure C. F.: 99.
Denis M.: 98.
Desboys: 16. 58.
Desrochers Johandier: 10.
Dibdin T. F.: 45. 90.
Didot A. F.: 45. 48. 52. 55. 87.
Diemar György: 17.
Dienecker J.: 17.
Dilger Manó: 35.
Drugulin Vilmos: 10. 47. 86.
Dumesnil M. J.: 69. 70.
Durazzo Jakab: 86.
Dürer Albrecht: 9. 21. 22. 35. 36. 48. 61. 62. 67. 68. 70. 75. 76. 79. k. 84. k.
Dyck, A. van: 49.
EGENOLFF Keresztély: 9. 19.
Elzevir Abrahám: 25.
Elzevir Bonaventura: 25.

Elzevir Lajos: 25.
Ephrussi K.: 67.
Episcopius Mihály: 34.
Erasmus R. Dezső: 61. 62. 64. 68. 70. 73. k. 77. k. 81. 83. 109. k. 118. k.
Estienne Henrik: 15. 120.
Estienne Robert: 10. 11. 15. 16. 54.
Eye A.: 71.

FABER E. János: 20.
Fabrici P.: 20.
Falconini L. S. B.: 93.
Ferdinand I., K.: 120.
Feyerabendt Jer.: 20.
Feyerabendt Zsigmond: 10. 20.
Fine Oronce: 55. 57.
Foglietti: 30.
Folkenstone: 110.
Foppens J. F.: 118.
Forster F.: 9.
Franceschi Ferencz: 30.
Franceschi Jakab: 30.
Frank l. Silber Euchar.
Franks A. W.: 45.
Frans P.: 68.
Frauenholz: 86.
Frellon J. és F. testvérek: 14.
Frenzel J. G. A.: 47.
Fries Mór.: 49.
Froben János: 10. 31. 32. 33. 80. 111.
Froben Jeromos: 33. 109.
Frölich l. Jucundus.
Froschauer Kristóf: 10. 34.

GALENUS: 109.
Galle Kornél: 25.
Galle Tódor: 35.
Garamond Claude: 16.
Gazeau Vilmos: 14.
Genat J. J.: 34.
Giesel Hermán: 36.
Gigoux J.: 67.
Giolito: 29. 30.
Giunta: 30.
Giunta Fülöp örökösei: 26.
Giunta Jakab: 14.
Giunta Lucantonio: 29.
Goclenius Karád: 110. k.
Goeswein: 35.
Goltz Henrik: 10. 25.
Goree J.: 119.

Gorgonzola Miklós: 27.
Gori Ercole: 28.
Gottlandt Péter: 24.
Gourmont Egyed: 53. 54.
Graf Urs.: 31.
Gregori Gergely: 28.
Gregori János: 28.
Gregorovius F.: 102.
Grien Baldung János: 20.
Grienninger János: 23.
Grimm H.: 69.
Grimm Zsigmond: 17. 18.
Grunius Bertus: 112.
Gryphe Sebestyén: 14.
Gryphius J.: 29.
Guillard Sarolta: 59.
Gusago Antal: 28.
Gutekunst H. G.: 87.
Gutknecht Jobst: 22.
Gymnicus János: 19.
G. L. Monogrammista: 14.

HAIN L.: 90.
Hamilton: 49.
Hamman L. J. m. Hertzog: 28.
Hasselmann: 46.
Hausmann B.: 61. 64.
Hegner U.: 115.
Heinecken: 88.
Heller F.: 63. 88.
Henke H. F: 11. 71. 115.
Herbst l. Oporinus.
Hertzog János: 28.
Hervagius János: 23. 33.
Hirschhorn l. Ceruicornus.
Hirth Gy.: 46.
Hoffmann S. F. G. 54. 93.
Holbein Ambrus: 31. 32. 33.
Holbein János ifj.: 10. 14. 19. 31. 32. 33. 34. 67. 73. 78. 108. k. 113. k. 115.
Höltzl Jeromos: 22.
Homer: 93.
Hopfer Daniel: 17.
Hopyl Farkas: 15.
Hortis A.: 91. 92. 93. 95.
Hübner Bertalan: 10.
Humphreys H. N.: 45.
Hüsgen H. S.: 85.
HF. Monogrammista: 32.

JAHN O.: 87.
Jeune Márton: 16.
Isac Jaspar: 60.
Jöcher K. G.: 116.
Jordan Péter: 21.

Jost Amman: 20.
Jovius Pál: 118.
Isingrin Mihály: 33.
Jucundus Jakab: 23.

KANDEL Dávid: 23.
V. Karoly: 112.
Kerver Jakab: 107.
Kerver Thielman: 15.
Kessler Miklós: 31.
Knoblouch János: 23.
Koburger Antal: 21.
Koebel Jakab: 22. 107.
Köler Gy.: 35.
Kratzer Miklós: 64.
Kress Kristóf: 35.

LANCIA Pál és Bernardin: 105.
Lang Mór: 36.
Laurentiano L.: 54.
Lee Ede: 71.
Lempertz H.: 45.
Lenoir Mihály: 15.
Leopardi G.: 91.
Lerouge Dénes: 15.
Lescuyer Bernard: 13.
Liphart K. E.: 87. 117.
Lipsius Justus: 35.
Longhi J.: 9.
Lotther Menyhért: 20.
Lotther Mihály: 14.
Lufft János: 24.
Lutzen András: 20.
Lützelburger János: 14. 21. 33. 109. 116.

MAFFEI Rafaello: 93.
Mair Sándor: 30.
Maittaire M.: 56. 122.
Mantegna András: 27. 95.
Manucci Aldo: 26.
Marchand Guido: 15.
Marchard Gáspár: 35.
Mareschal Jakab: 13.
Marcolini Ferencz: 29.
Marión János: 13.
Massys Quintin: 69. 111.
Mazochi Jakab: 93.
Merlin Vilmos: 16. 59.
Michael István: 14.
Miller Crafft: 23.
Miller János: 17.
Morel Vilmos: 16.
Morelli J.: 94. 105.
Moret Baltazar: 25.
Moret János: 25.

Morin János: 10.
Morrhy des Champs: 57.
Morrhy Gellért: 15.
More T.: 70. 111. 113.
Muschio Endre: 30.
Muys Kornél: 118.

NADLER György: 17.
Nagler G. K.: 57.
Nauman R.: 47. 107.
Niceron J. P.: 55.
Nicholo di Lorenzo della Magna: 89.
Nicolaus: 26.
Nicolini Péter: 29.
Nivelle Sebestény: 16. 59.
Norman: 49.
Norton: 13.
Nützel, Sünderspüheli: 35.
Nyder János, Gmündeni: 18.

OLÁH M.: 120.
Öglin Erhard: 17.
Oporinus János: 33. 34.
Oppermann E. F.: 48.
Orlandi Pellegrino Antonio: 45.
Otmar Sylvanus: 17. 18.

PAGANINI Sándor: 28.
Panzer Gy. W.: 80. 93. 118.
Pasquati Livius: 27.
Passavant J. D.: 87. 91. 108. k. 117.
Paucisdrapis de burgo-francho Jakab: 27.
Pavoni József: 27.
Perier Károly: 16.
Petit János: 15.
Petrarca Ferencz: 91. 95.
Petreus János: 22.
Petri Adam: 31. 32. 34.
Petri Henrik: 34.
Petrucci Octavian: 26.
Peypus Frigyes: 22.
Pfinzing Pál: 35.
Phaellus János: 27.
Philippe János: 15.
Piero Veronese: 95.
Pinelli M.: 94. 105.
Pirckheimer Bilibald: 36. 61. 62. 68. 69. 70. 74. 75. 76. 113.
Placidus schw. apát.: 36.
Plantin Kristóf: 10. 25.
Plantin özvegye: 25.
Platter Tamás: 33.

Plinius: 97.
Poemer Hector: 36.
Ponsonby G.: 45.
Porro György: 30.
Porro P. P.: 94.
Porte, Hugo de la: 14.
Porte, János de la: 15.
Portonari Vince: 13.

QUENTELL Henrik: 18.
Quentell Peter: 19.

RAPHAEL Volaterranus: 93.
Rapheleng Ferencz: 25.
Ratdolt Erhard: 17. 28.
Ráth György: 43.
Rauscher L.: 123.
Reginaud Ferencz: 15.
Regnault Ferencz: 15.
Rembolt Berthold: 15. 59.
Renouard A. A.: 122.
Rescius R.: 118.
Reynard Ovide: 45.
Rhenanus B.: 110. k.
Richer István: 59.
Ricuzzi Vellini J. l. Camers J.
Rihel Tódos: 24.
Rihel Wendel: 23.
Robinot Antoine: 16.
Roethenbeck Mihály: 44.
Rota M.: 102. 106.
Roth-Scholz Frigyes: 44. 99.
Rothschild E.: 49.
Rothschild J.: 46.
Roville Vilmos: 14.
Rubens Péter Pál: 25.
Rudhardt: 48.
Rumohr K.: 47. 86. 109. 117.
Rusconi Gergely: 27.
Rusconi György: 29.

SACCON Jakab: 13.
Sadeler János: 10.
Salomon Bernard: 14.
Sanctaragundus J.: 118.
Sanleque Jakab: 16.
Sartori Dávid: 20.
Savonarola Jeromos: 92.
Schäufelein János: 21. 48. 87.
Schedel Hartmann: 87.
Scheldon: 13.
Schestag: 48.

Scheurl Kristóf: 36.
Schirlentz Miklós: 24.
Schoeffer János: 21.
Schoensperger Id. János: 17.
Schuman Bálint: 21.
Schurer Lázár: 23.
Schürer M.: 23.
Schwindel G. J. l. Sincerus.
Scinzeler Jo. Ang.: 91.
Scinzeler Ulrik: 92.
Scoto Ottaviano: 28. 29. 96.
Scotto Jer.: 9.
Secer János: 20.
Senneton testvérek: 14.
Serbellone G.: 105.
Serena P.: 29. 97.
Servanius Claudius: 14.
Serzelli F. B.: 90.
Sessa Marchio: 30.
Sessa Menyhért: 29. 97. 99.
Silber Euchar: 28.
Silvestre L. C.: 45. 52. 59.
Silvius Antal: 19.
Silvius Gyula: 25.
Sincerus Theophil: 80.
Singrenius János: 18. 98.
Soncini Jeromos: 27.
Sotzmann: 107.
Springinklee János: 13.
Stadion Kristóf: 118.
Stephano di Carlo da Pavia: 26.
Stephanus l. Estienne.
Steyner Henrik: 22.
Stimmer Tobiás: 20. 24.
Stoeckel Mátyás: 19.
Struve B. G.: 60.
Sunderland: 49.
Szelepchényi György: 36.

TACUINO m. da Tridino J.: 29.
Terentius: 78.
Thur Mareschalk: 23.
Torrentino Lőrincz: 26.
Tournes János de: 14. 51. 52.
Tournes Samu de: 34.
Tory Geofroy: 15. 53. 54.

ULRICHER György: 23.

VALGRISI Vince: 29.
Vavassore l. Zoan A.

Verböczi István: 98.
Vergéce Angyal: 16.
Vidove P.: 54.
Vietor Jeromos: 18.
Virgil: 89.
Vischer P.: 115.
Vitali Bernardin: 28.
Vitré Antal: 10. 16.

WARHAM Vilmos: 110. 113.
Warren L.: 107.
Wastler J.: 95.
Waterloes János: 15.
Wechel Keresztély: 15. 16.
Wechtelin János: 23.
Weigel R.: 47. 51.
Weissenburger János: 22.
Weyssenhorn S.: 18.
Wichmann-Kadow: 107.
Wild Lénart: 28.
Winkelmann: 87.
Wirsung Miksa: 17. 18.
Wolgemut Mihály: 21. 87.
Wolkenstein Kristóf: 36. 106. k.
Wolff: 64.
Woltmann A.: 108. k. 117.
WormsiWoensam Antal: 19.

YRIARTE Károly: 46.

ZANETTI Bertalan: 29.
Zenoni D.: 101. 103. 106.
Zileti Bernard: 30.
Zink Mátyás: 35.
Zoan Andrea: 100.
Zuliani F.: 9.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

NYOMATOTT BÉCSBEN, HOLZHAUSEN ADOLF,
CS. K. UDVARI ÉS EGYETEMI NYOMDÁSZNÁL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

الحفظ صيد والكتابة قيد

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár